

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Mgr. Jitka Lukášková

**Otázka viny u Hannah Arendtové s přihlédnutím ke
Karlu Jaspersovi**

Bakalářská práce

Praha 2023

vedoucí práce: Mgr. Taťána Petříčková, Ph.D.

Poděkování

Děkuji paní doktorce Taťáně Petříčkové za vedení práce a za inspirativní kurzy. Dále děkuji své rodině, že měla tolik trpělivosti s mým studiem.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 12. 1. 2023 ..... Jitka Lukášková

Abstrakt

Tato práce se zabývá otázkou viny u Hannah Arendtové a Karla Jaspersa. Karl Jaspers se vině věnoval nejprve v teoretické rovině existenciální filosofie a později i s praktickým zaměřením na vinu Němců za rozpoutání války s následkem miliónů nevinných obětí. Jaspers vnímá vinu jako součást metafyzického proměňování jedince v subjekt. Hannah Arendtová se na vinu zaměřila z pohledu politické filosofie. Nejprve se soustředila na vznik totalitarismu a roli Židů v totalitárním státě. Později se zabývala vinou v souvislosti s procesem s Adolfem Eichmannem. Účastnila se následné diskuse ohledně podílu Židů na holokaustu a roli jejich údajné pasivity. Arendtová považuje vinu za důsledek neodpovědného jednání, kdy jedinec ignoruje své svědomí, tj. nemyslí.

Klíčová slova

vina, politická vina, kolektivní vina, odpovědnost, radikální zlo, banalita zla, totalitarismus, Židé, židovské rady

Abstract

This thesis deals with the question of guilt in Hannah Arendt and Karl Jaspers. Karl Jaspers devoted himself to guilt first at the theoretical level of existential philosophy, and later with a practical focus on the guilt of the Germans for starting the war with the consequences of millions of innocent victims. Jaspers perceives guilt as part of the metaphysical transformation of an individual into a subject. Hannah Arendt focused on guilt from the point of view of political philosophy. First, she focused on the emergence of totalitarianism and the role of Jews in a totalitarian state. She later dealt with guilt in connection with the Eichmann trial. She participated in the subsequent discussion regarding the role of Jews in the Holocaust and the role of their alleged passivity. Arendt considers guilt to be the result of irresponsible behavior when an individual ignores his conscience, i.e. does not think.

Keywords

guilt, political guilt, collective guilt, responsibility, radical evil, banality of evil, totalitarianism, Jews, Jewish councils

Obsah

Abstrakt.....	4
Obsah	5
Úvod	6
I. Karel Jaspers	9
1. Mezní situace	10
2. Vina jako mezní situace	11
3. Otázka viny	13
4. Diferenciace německé viny	14
II. Hannah Arendtová	19
1. Organizovaná vina	19
2. Totalitarismus	20
3. Eichmann v Jeruzalémě	24
4. Myšlení	26
5. Vina	30
III. Židovská vina	36
1. Židovské elity	37
2. Židovská pasivita	44
Závěr.....	48
Literatura	52

Úvod

Cílem práce je představit téma viny jako jedno z nejzásadnějších v práci Hannah Arendtové a Karla Jasperse. Ve své práci se chci více věnovat Hannah Arendtové, Karl Jaspers byl s Hannah Arendtovou myšlenkově i osobně propojen, jakkoli každý z nich nahlíží na dané téma z jiného úhlu. Jaspers zdůrazňuje lidskou potřebu transcendence v podobě Boha. Bůh pro Jasperse není esence vědění, ale to, co jedinci umožní stát se sám sebou, existencí. Téma viny u Jasperse souvisí s tématem svobody, z níž plyne víra v Boha a odpovědnost za rozhodování v dané situaci.¹ Arendtová se otázce viny, stejně jako Jaspers, věnovala v souvislosti se zkoumáním nacistického režimu. Nejprve pozornost zaměřila na německou vinu, po vydání své práce *Eichmann v Jeruzalémě* se začala věnovat otázce židovské spoluviny na holocaustu, a to především pod vlivem veřejné diskuse, kterou kniha vyvolala. Dle Arendtové je vina závislá na svobodě jednání. Předpokladem správného jednání je schopnost myslet a soudit. Zlo páchají jedinci, kteří nemyslí. Jejich vina spočívá v neschopnosti naslouchat svému vnitřnímu hlasu, tj. svědomí.

U Karla Jasperse se chci zaměřit na pojetí viny v mezních situacích. Mezní situace mne zajímají v souvislosti s nacistickým Německem, kdy byl jedinec nucen volit pobývání, anebo smrt. Chci zkoumat situaci, kterou totalitární zřízení přineslo Němcům (Jaspers), a zaměřit se na to, jaké v této situaci bylo postavení Židů (Arendtová). S tím souvisí další otázka, kterou nastolil jeruzalémský soud, a na kterou se chci rovněž zaměřit: Proč se Židé nebránili a je možno židovským obětem přikládat spoluvinu za jejich vyhlazení?

V práci budu čerpat z knihy Karla Jasperse *Philosophie II - Existenzerhellung* (1932). Zde myslitel otázku viny rozpracoval v rámci kapitoly *Mezní situace*, samostatně vydané v českém překladu roku 2016. Mezní situace jsou takové situace, v nichž se nedá žít bez boje a utrpení. V těchto situacích jedinec osvědčuje svoji esenci, stává se existencí. Jedinec prosvěcuje mezní situaci a bere na sebe vinu. Tím se odkazuje k transcendenci, Bohu. Dále budu používat jeho více prakticky zaměřenou *Otázku viny, příspěvek k německé otázce* z roku 1946. Budu zkoumat, jak Jaspers uvažuje o vině Němců za způsobené utrpení druhé světové války, a zda ji podle něj lze odčinit. Hodlám se také

---

¹ Jaspers, K., *Úvod do filosofie*, str. 32–33.

zaměřit na to, v čem Jaspers vidí možnost obnovy německého národa a zda existuje něco jako kolektivní vina.

Politická teoretička Hannah Arendtová chce porozumět, proč se jedinec proviňuje. Zkoumá vinu jedince v prostředí totalitárního státu. Vidí vinu jako selhání morálních systémů a etiky střední třídy, jako nedostatek myšlení. První práce, kterou se budu zabývat, je *Organized Guilt and Universal Responsibility* vydaná v roce 1948. Arendtová zde upozorňuje na to, že všichni očekávali, že Němci, kteří prováděli holokaust, byli psychicky vyšinutí jedinci. Arendtová ovšem zdůrazňuje jejich „normalitu“ a zavádí pojem „administrativní vraždění“. Soustředí se zde na byrokratizaci viny a přenášení odpovědnosti na vyšší složky státního aparátu. Vliv totalitárního státu dále rozebírá v monografii *Původ totalitarismu* z roku 1951. Popisuje zde působení totalitární společnosti a následky působení totalitární ideologie na oběti i spolupracující. V totalitárním státě se podle ní pojem viny vytrácí. Odpovědnost se rozkládá v rámci byrokratické hierarchie a vše, co slouží režimu, je morální. Arendtová zde hovoří o „radikálním zlu“, které v pozdější době nahradí termínem „banalita zla“.

Dalším důležitým dílem Hannah Arendtové, které se týká otázky viny, je soubor esejistických reportáží *Eichmann v Jeruzalémě* z roku 1963. V této práci Arendtová aplikuje své poznatky z *Původu totalitarismu* na konkrétní případ nacistického vyššího úředníka, Adolfa Eichmanna. Tyto reportáže z procesu s Eichmannem dokládají základní myšlenku Hannah Arendtové, že lidé, kteří nemyslí, jsou schopni páchat největší zlo, aniž by si připustili jakoukoli vinu. Tento motiv dále Arendtová rozpracovává v přednášce *Myšlení a úvahy o morálce* ze souboru *Some Questions of Moral Philosophy* vydaného v roce 1994 a v eseji *Personal Responsibility under Dictatorship* vydané v New Yorku v roce 2003.² Arendtová zde zavádí tři podmínky, na jejichž základě vzniká provinění. Prvním stupněm je neschopnost myšlení. Druhým stupněm je neschopnost posoudit situaci. Třetím stupněm je neschopnost svobodně jednat. Budu zkoumat, jak Arendtová definuje banalitu zla, a jaké jsou podle ní důsledky absence myšlení.

Hlubší úvahy o podílu Židů na holokaustu byly reakcí Arendtové na diskuse spojené s knihou *Eichmann v Jeruzalémě*. Toto kontroverzní téma bylo Arendtové vnuceno z větší části nepochopením a kritikou jejích reportáží. Pro dokreslení dobového pozadí budu používat dvě základní historické monografie, *The Destruction of the European Jews* od Paula Hilberga a *Judenrat* od Isaiaha Trunka. Přihlédnu také k práci *Lidé nejsou*

---

² Arendtová, H., *Personal Responsibility under Dictatorship*, str. 17–48.

mravenci Bruna Bettelheima, která se zabývá psychologickým aspektem holokaustu, a knize *Modernita holocaustu* Zygmunta Baumana, jež vnáší sociologický pohled do tématu.

Práci budu strukturovat do tří kapitol. V první kapitole pojednám o vině v pojetí Karla Jasperse. Druhá kapitola bude věnována Hannah Arendtové a jejímu pohledu na dané téma. Třetí kapitola se bude zabývat otázkou podílu obětí na holokaustu s přihlédnutím k úloze židovských elit a pasivnímu postavení obyčejných Židů v „konečném řešení“.

I. Karl Jaspers

Jaspers neuvažuje o vině a trestu jen teoreticky, nýbrž se vyrovnává s vlastními prožitky strachu a zmaru a s pocitem selhání, jak ho zažíval od třicátých let 20. století a posléze především během války v nacistickém Německu. Po válce se zasadil o obnovení a denacifikaci milované heidelberské univerzity. Hledal filosofické cesty, jak očistit německý národ od jeho velké viny, totiž podlehnutí nacistickému režimu. Zastával názor, že všichni žijící Němci se od roku 1933 změnili, stali se přeživšími, a tudíž vinnými. Přežili díky těm, kteří zahynuli v boji proti nacismu.³ V roce 1946 vydal esej *Otázka viny*, kde rozpracoval téma německé viny na rozpoutání války a vyvraždění milionů evropských obyvatel. Aplikoval své myšlenky na situaci německé společnosti, která podlehla nacistické ideologii, a hledal odpověď na palčivou otázku, jak se s touto morální tíhou vyrovnat. Bylo mu zřejmé, že za rozpoutání války nesou odpovědnost především Němci, a tázal se, zda a jak mají být Němci za tuto vinu potrestáni.

Přestože odsudky, které se na Němce snesly zvenčí, bylo nutno přijmout jako soud vítězů, nejdůležitější bylo, jak se zachovají sami Němci, jak se vyrovnají se svou vinou.⁴ Jaspers tušil, že obroda může nastat jen od jednotlivců, kteří prací pro celek vybudují nové společenství. Věděl, že nelze navázat na situaci Německa před Adolfem Hitlerem, chtěl vybudovat novou společnost na základě vzájemné komunikace a vyznáním vin dojít k nové národní shodě.⁵

V poválečném Německu však zažil trpké zklamání, stal se nepohodlným hlasem těch, již upozorňovali na činy, na které ostatní chtěli zapomenout. Tematizování viny naráželo na odpor a nepochopení v širší společnosti a bohužel i na univerzitě. V roce 1947 přijal opakovanou nabídku stálého místa v Basileji. Mnozí přátelé a kolegové mu odchod vyčítali a nazývali ho zrádcem německého lidu. Pochopil, že Němci nechtějí „obrat“ ve smyslu mravním.

---

³ Bojda, M., *Politické myšlení Karla Jasperse*, str. 191.

⁴ Jaspers, K., *Otázka viny*, str. 23.

⁵ Bojda, M., *Politické myšlení Karla Jasperse*, str. 199–200.

1. Mezní situace

Otázka viny nebyla pro Jasperse nové téma. Vinu Jaspers tematizoval již v počátku své filosofické kariéry. Základní vymezení tohoto problému můžeme nalézt v *Philosophie II - Existenzerhellung* vydané v roce 1932 v Berlíně, v sedmé kapitole druhého svazku *Mezní situace*.⁶ Jaspers zde vysvětluje kruciální úlohu mezní situace pro stávání se existencí. Lidská existence je možná jen překonáním imanence pobývání, k čemuž je nutná odvaha k vlastnímu rozhodnutí, které nastává v mezních situacích.

Jaspers nejprve definuje situaci jako herní pole pro subjekt, jako skutečnost, která je tvořena zájmy, příležitostmi, mocenskými poměry jedinců a jejich momentálními kombinacemi. Je to skutečnost částečně určená přírodními zákony a prostorovým uspořádáním, a dává smysl jedinci, který v ní pobývá. Situace jsou obecné, nebo jedinečné a nelze z nich vystoupit, je možno pouze vstoupit do situace jiné, a tím si vytvořit prostor pro jednání k dosažení plánovaného cíle. Jedinec jako spoluvůrce situací je konfrontován s důsledky svého jednání. K situacím patří i myšlení a jednání ostatních, druhých a většiny. Pobývání je vědomé bytí v situaci.⁷

Některé situace se stávají mezními, dle Jasperse jsou čtyři, a to smrt, utrpení, boj a vina.⁸ Mezní situace jsou hraniční situace, za nimiž už nic dalšího není, neproměňují se, vědomí není schopno proniknout za mez a zůstává uvnitř. „*Mez je něco jiného, ale zároveň: toto jiné není přístupno vědomí v pobývání.*”⁹ Mezní situace je jako náraz, vše se hrouť a člověk musí najít odvahu a rozhodnout se (anebo se rozhodnutí vyhnout a pak je o něm rozhodnuto), využít možnosti existence. V mezní situaci se vymaňuje ze své podmíněnosti, prosvětluje danou situaci a naplňuje svoji existenci, neboť „*zakoušet mezní situace a existovat je totéž*”.¹⁰

Existence se dle Jasperse získává třemi skoky.¹¹ Prvním skokem se jedinec v mezní situaci stáhne ze světa a pozoruje, aby se zorientoval. Je pouze okem, které hledí a

---

⁶ Mezní situace je termín, který Jaspers poprvé použil ve své práci *Psychologie názorů* (*Psychologie der Weltanschauungen*) v roce 1919. Nadále budu citovat z českého vydání *Mezní situace*, Praha 2016.

⁷ Jaspers, K., *Mezní situace*, str. 7–9.

⁸ Tamtéž, str. 11.

⁹ Tamtéž, str. 10.

¹⁰ Tamtéž, str. 11.

¹¹ Termín skok Jaspers přebírá od Kierkegaarda, který používá spojení skok víry.

připravuje se na nový vstup do světa. Druhým skokem získává vědění, které mu umožní přijmout mezní situaci. Tuto fázi filosof nazývá prosvětlováním – jedinec prosvětluje svou možnou existenci. Třetím skokem je vykonání existence v mezní situaci. Možná existence se stává existencí skutečnou, je transcendentním způsobem svobodného bytí.¹²

Jaspers zde zdůrazňuje nutnost svobodného rozhodnutí stát se existencí, být sám sebou. Člověk nemůže proměnit situaci, ale může proměnit sebe a nepodléhat beznaději. Mezní situace poskytují perspektivu k rozvažování, zda je možno být jinak, na kolik jsme možnou existencí.¹³ Vyslovuje se k tomu i v *Otázce viny*: „Kdo dává po naprosté porážce přednost životu před smrtí, může žít opravdově ... pouze tehdy, rozhodne-li se pro život s vědomím smyslu, který v něm je.”¹⁴ Jaspers se tu odkazuje k Hegelovu pánu a rabu. Jedinec si volí pozici raba, jež je v hegelovském pojetí nositelem duchovní budoucnosti, ale jen pokud přijme svou cestu. Je „nutno přijmout nejen bezmocnost, nýbrž i vinu. A z obou musí vyplynout přeměna, již by se člověk rád vyhnul”.¹⁵

2. Vina jako mezní situace

Jednou z mezních situací, která nevyhnutelně patří k existenci, je vina. Jaspers definuje tři příčiny viny. První příčinou je aktivní jednání jedince. Každé jednání má následky, o kterých jednajícím nemohl nevědět, ale jichž se děsí. Jednáním si člověk zajišťuje životní podmínky a zároveň ovlivňuje situaci a herní pole pro druhé a ostatní. Tato vina upomíná na mezní situaci boje o zdroje.¹⁶ Jaspers říká, že „pobýváním připouštím, aby se mé životní podmínky utvářely v boji s druhými a za působení příkoří druhým, nesu vinu za to, že žiji díky vykořisťování.”¹⁷

Druhá příčina je v látce pobývání, která se stále zaplétá a v níž není možné jednat a přitom odhadnout všechny následky svého jednání. I když se jedinec snaží udržet si čistou duši, jednat morálně a v souladu se svým svědomím, vždy znovu zjišťuje, že vždy selhává, a tím se proviňuje. Pokud by se ale rozhodl nejednat, pak jedná nejednáním. Nelze

---

¹² Jaspers, K., *Mezní situace*, str. 13–16.

¹³ Tamtéž, str. 21.

¹⁴ Jaspers, K., *Otázka viny*, str. 76–77.

¹⁵ Tamtéž, str. 77.

¹⁶ Jaspers, K., *Mezní situace*, str. 89. Boj o zdroje je jedna z Jaspersem definovaných mezních situací.

¹⁷ Jaspers, K., *Mezní situace*, str. 88.

nejednat, jednání je jediná cesta, člověk se musí sám rozhodovat, protože nemá žádný morální kodex, jež by mohl naplňovat. Existence se naplňuje rozvažováním, volbou a jednáním.¹⁸

Třetí příčinou je uskutečňování možné existence. Je třeba volit a nést odpovědnost za svou volbu. Vybere-li si člověk jednu cestu, musí zavrhnout všechny ostatní, a tím zavrhne i konkrétní druhé, již mohli existovat spolu s ním. Jedná se o neuchopitelnou vinu, která rozbíjí každé sebeospravedlnění existence. Jedinec svou existencí zabírá místo druhým, avšak nemůže se vyhnout své vině tím, že by nic nečinil.¹⁹ Nečinením jedinec nezamítá žádnou možnost, avšak zamítá svou existenci, a zároveň se nevyhne vině. Nejednání má své následky stejně jako jednání. „*Nevstupovat do světa znamená selhávat ... Mohu-li něco činit a nečiním to, jsem vinen za následky svého nekonání. Ať už jednám či nejednám, obojí má následky, v každém případě nevyhnutelně upadám do viny.*”²⁰

Dle Jaspere člověk nemůže zůstat nevinný. Má se vyvarovat viny, pokud je to možné. Pokud to není možné, musí člověk na sebe vzít nevyhnutelnou vinu a odpovědnost, i když mu to není příjemné. Mezní situace ukazuje, že jednání musí být v souladu se svědomím. Je naprosto nutné nerozmnožovat viny zbabělým vyhýbáním se vlastní odpovědnosti.²¹ Avšak ani tak člověk nemůže zůstat nevinný. Viny se nelze nikterak zbavit, ani volbou, ani ne-volbou. Je to existenciální vina, kterou člověk nese za to, že volbou zavrhl ostatní možnosti, tj. ty druhé, a nebyl schopen dostát všem nárokům. „*Jestliže jsem v pobývání možnou existencí, stávám se skutečným skrze jedno. Ale ujmout se jednoho znamená zamítnout jiné možné, byť třeba mlčky a ve smyslu racionální morálky nevinně. To jiné však jsou lidé, jakožto existence, jež mohou existovat spolu se mnou.*”²² Existence člověka se nedá ospravedlnit.²³ Člověk si vždy nese metafyzickou vinu tím, že nedostál absolutnímu nároku na solidaritu s druhými lidmi jako lidmi. Je schopen naplnit tento nárok jen s konkrétními nejbližšími, s kterými má osobní vztah lásky, přičemž není

---

¹⁸ Tamtéž, str. 89–90.

¹⁹ Tamtéž, str. 90.

²⁰ Jaspers, K., *Mezní situace*, str. 90–91.

²¹ Tamtéž, str. 92–93.

²² Tamtéž, str. 89.

²³ Tamtéž, str. 90.

schopen tento maximalistický požadavek splnit vůči každému druhému.²⁴ Metafyzická vina je základem všech vin.

3. Otázka viny

Stejně jako v *Mezní situaci* i v *Otázce viny* (1946) Jaspers zdůrazňuje, že vina plyne z nečinnosti stejně tak jako z jednání. Pokud člověk jen trpně přihlíží zlu, je vinen.²⁵ Všichni jsou vinni, avšak ne všichni stejně a stejnou měrou. Jaspers rozčleňuje vinu do čtyř kategorií za užití čtyř kritérií. Za prvé, na koho se vina vztahuje. Za druhé, jaký akt tuto vinu zakládá. Třetím kritériem je instituce, která vinu posuzuje, a čtvrtým jsou důsledky, které vina nese. Z těchto kritérií odvodil tyto kategorie viny:

- Kriminální vinu nese ten, kdo spáchal zločiny, tj. objektivně prokazatelné činy, které porušily jednoznačné zákony, spadají pod rozhodovací pravomoc soudu a jejichž důsledkem je trest.
- Politická vina spočívá v činech státníků, v jejíchž důsledku nesou všichni občané společně následky jejich politických činů. „Všichni občané společně odpovídají za to, jakou mají vládu.”²⁶ Rozhodující instancí je vůle vítěze v souladu s mezinárodním a přirozeným právem. Důsledkem je povinnost nést následky vyplývající z rozhodnutí jejich vůdců.
- Morální vinu nesou všichni jedinci za svá rozhodnutí a činy. Posuzující instancí je svědomí jedince anebo jeho blízký člověk. Druhý, který dbá o dobro duše svého blízkého. Důsledkem uvědomění si viny (projasnění) je pokání a možnost obrody.
- Metafyzická vina se týká těch jedinců, kteří si ji připustí. Její podstatou je narušení solidarity mezi lidmi. Solidarita mezi lidmi je absolutní nárok na solidaritu člověka s člověkem jako člověkem, jenž byl vystaven násilí a smrti. Instancí, která rozhoduje o metafyzické vině, je Bůh, a důsledkem je proměna vědomí před Bohem. Proměna je nikdy nekončící proces stávání se sebou samým s vědomím nejhlubší bytostné provinilosti. Zde nemá nikdo žádné právo vynášet soudy nad druhými, tyto viny bude rozsuzovat vyšší autorita, Bůh.

---

²⁴ Jaspers, K., *Otázka viny*, str. 8.

²⁵ Jaspers, K., *Mezní situace*, str. 90.

²⁶ Jaspers, K., *Otázka viny*, str. 7.

Metafyzická vina je základ všech tří předchozích vin, protože pokud bychom se dokázali zprostit metafyzické viny, „byli bychom anděly a všechny tři ostatní pojmy viny by se staly bezpředmětnými”.²⁷ V této perspektivě se provinil každý, kdo nenasadil život, aby zabránil vraždění druhých.

4. Diferenciace německé viny

Atmosféra v poválečném Německu nebyla nakloněna tematizování viny kýmkoli zevnitř. Většina Němců odmítla o vině uvažovat. Jaspers zakoušel hostilitu od studentů a kolegů, když přednášel o aktuální situaci v Německu, a proto se uchýlil k přednáškám čistě filosofickým. Cítil nepřátelství ve společnosti, tušil pomluvy za svými zády, kterým se nemohl bránit.²⁸

Probíhající norimberské procesy většina Němců vnímala jako ponížení národa a zásah do suverenity státu. Byli přesvědčeni, že skutky byly konány v souladu s platnými zákony, a proto nemohou být posuzovány jako zločiny. Pokud s vůdci někdo zachází jako se zločinci, naznačuje vinu i ostatních Němců. Jaspers naopak zdůrazňuje, že je nutno překonat pocit křivdy a vidět věci jasně. V procesech jsou souzeni pouze ti, kteří se dopustili zločinů, a jsou souzeni za to, co sami učinili. Ač jsou dané zločiny šokujícím způsobem nové ve svém rozsahu, je možno tyto zločiny soudit podle již dlouho mezinárodně definovaného principu jako zločiny proti míru, lidskosti a přirozeným právům.²⁹ „*Národní hanba nespočívá v soudu, nýbrž v tom, co k němu vedlo, ve skutečnosti nacistického režimu a jeho činů. Z toho plyne, že vědomí národní hanby je pro Němce nevyhnutelné.*”³⁰

Jaspers zdůrazňuje, že omezení procesu na kriminální zločiny výše definované, nezprošťuje německý národ viny politické, tj. viny příslušníků státu, kteří přihlíželi, když jejich představitelé páchali zločiny. V moderních státech není možno být mimo systém, neexistuje tu apolitický způsob života, nelze se vyhnout vině nejednáním. Každý plnoprávný občan nese odpovědnost za svou činnost i nečinnost. Neúčast na občanském životě, na volbách a politickém dění má politický rozměr, ovlivňuje dění v zemi. Z toho

---

²⁷ Jaspers, K., *Otázka viny*, str. 9.

²⁸ Arendtová, H., Jaspers, K., *Correspondence 1926–1969*, str. 57–58; (dopis č. 44).

²⁹ Jaspers, K., *Otázka viny*, str. 24–33.

³⁰ Tamtéž, str. 28.

plyne, že každý Němec nese politickou vinu.³¹ V politické vině se nelze vymlouvat na státní akty, politickou suverenitu či tvrzení, že vůdci národa jsou nedotknutelní. Tito vůdci už nejsou hlavy pomazané, dosazené z Boží milosti, nýbrž lidé odpovědní za své činy. Tudiž i státní akty jsou zároveň osobními akty těchto vůdců jakožto jednotlivců. Ti, kdo rozhodovali, musí přiznat svou vinu politickou.³² Vůdcové nesou politickou vinu, případně jako jednotlivci kriminální vinu.

Vina všech Němců jako národa se odvozuje od toho, že lidé mají tendenci myslet v kolektivech. Chování a jednání má základ v celkových politických poměrech, v určité situaci, ze které se člověk nemůže zcela vymanit. Situace stanovuje určité možnosti a hranice pro jednání, a to i v případě, že s ní člověk nesouhlasí.³³ V tomto smyslu lze uvažovat o „morální kolektivní vině“. *„Je cosi jako morální kolektivní vina ve způsobu života obyvatelstva, jež jako jedlivec sdílím a z něhož vyrůstají politické zkušenosti. Neboť nelze oddělovat politické poměry a celkový způsob života lidí. Neexistuje absolutní oddělení politiky a lidského bytí, pokud člověk ještě žije a nehynie v ústraní jako poustevník.“*³⁴ Pokud bychom připustili kolektivní vinu ať už politickou, anebo morální, popřeli bychom tím základní existencialistickou premisu, že člověk je svobodný a nese odpovědnost za své jednání. Kolektivní vina by předpokládala jednání na základě předem domluvených a schválených principů a uznaných pravidel daného společenství, což odporuje existencialistickému principu u individuální morálky a odpovědnosti. Je nemyslitelné obviňovat nějaký národ jako celek. Národ jako celek nemůže být vinen či nevinen, a to v žádném smyslu.³⁵ Politická vina se týká výhradně občanů, a to jako jednotlivců, i když *„všichni občané společně odpovídají za to, jakou mají vládu.“*³⁶

Jedinec je povinen se zasazovat o uskutečňování a ochranu lidských práv ve svém společenství. Je jeho politickou, a tím i morální odpovědností dbát o poměry ve státě.³⁷ Z jednání jedinců vzniká morální a politická situace daného národa. Jaspers se shoduje se

---

³¹ Tamtéž, str. 34–35.

³² Tamtéž, str. 28–29.

³³ Tamtéž, str. 47.

³⁴ Jaspers, K., *Otázka viny*, str. 47.

³⁵ Tamtéž, str. 14

³⁶ Tamtéž, str. 7.

³⁷ Tamtéž, str. 9, 10

Sartrem, že jedinec svým jednáním určuje celé lidstvo,³⁸ občan určuje politické směřování státu. Pokud jedinec nemůže nést odpovědnost za druhé, nikdo nemůže nést kolektivní vinu. V politické vině je jedinec vždy vinen jen za to, co udělal, anebo neudělal, a to jako občan. Podíl občanů na politických poměrech jejich národa neznamena přebírání viny za druhé. Morálně může být posuzován jen jednotlivec jako subjekt. Národ není subjektem, a tudíž odsouzení národa jako kategorie (Bauman³⁹) je vždy nespravedlivé.⁴⁰

Jaspers připomíná, že Němci byli vychováni k poslušnosti, k lhostejnosti k politické realitě, a tudíž k neodpovědnosti. Ignorování politické svobody subjektů implikuje politickou i morální vinu. Jaspers usiloval o jejich očištění tím, že si připustí vlastní vinu a dají se na cestu pokání. „*Cítit se vinen, a tudíž vědět o své odpovědnosti, je počátek vnitřního převratu, jež chce uskutečnit politická svoboda.*“⁴¹ Co však s jedinci, kteří odmítají svou vinu připustit? Je jasné, že zločinci musí být potrestáni, i když svou vinu odmítají. Na ně se vztahuje trestní právo a násilí státní moci. Co ale s lidmi, kteří se zločinů nedopustili, a svou politickou a morální vinu odmítají? Například ti, již žili svůj život v masce a předstírání souhlasu s nacistickým řádem, nebo ti, kteří si mysleli, že přispívají k budování nového a lepšího světa. Další skupinu tvořili ti, již se domnívali, že režim změní zevnitř svou prací. Mnoho lidí prostě jen chtělo v žít klidu své životy a neztratit své dobré postavení. Tito lidé jsou vinni, i když svou vinu odmítají. Jaspers zde nabízí filosofickou cestu rozhovorů a osvětlení vin v rozhovorech s bližními tak, aby každý byl schopen nahlédnout své selhání. Existenciální rozhovory otevrou svědomí spoluobčanů. Jaspers přiznává vlastní podíl na vině Němců a usiluje o očistu duše a obrodu svého národa.

Poněkud vzbuzuje pochybnosti, zda je možné dojít k prosvětlení duše u členů NSDAP, elitních jednotek SS, vojáků Wehrmachtu a úředníků denně pracujících pro vyvražďovací mašinerii, již deset let prožili v přesvědčení o nadřazenosti své rasy, o vyšším poslání německého národa. Co ostatní Němci, kteří celou dobu čekali na ráj na zemi, těšili se na nové možnosti, které jim poskytne nový stát, až vyžene a vyhladí všechny

---

³⁸ Sartre, J. P., *Existencialismus je humanismus*, str. 18.

³⁹ Baumann, Z., *Modernita a holocaust*, str. 18. Muži, ženy a děti jsou vyhlazováni proto, že byli zařazeni do kategorie tvorů určených k likvidaci ... osud obětí zpečetilo už samo jejich zařazení do kategorie a odsouzení, které jednostranně provedli vrahové.

⁴⁰ Bojda, M., *Politické myšlení Karla Jasperse*, str. 202–203.

⁴¹ Jaspers, K., *Otázka viny*, str. 48.

ty, kdo nejsou hodni života.⁴² Jaspers upřímně věřil v obrodu těchto lidí pomocí filosofického prosvětlování a existenciální diskuse. Snažil se pochopit, jak mohlo dojít k takto fatálnímu selhání v jeho milovaném, kultivovaném německém národě. Někteří mu ovšem vyčítali, že hledá omluvu pro zvěrstva páchaná jeho národem, a svou práci chce ospravedlnit všechny bez rozdílu.⁴³

Jaspers říká, že jediní neviní jsou Němci, kteří zahynuli v koncentračních táborech a věznicích.⁴⁴ Každý Němec, jenž přihlížel bezpráví a nic neučinil, je politicky, morálně a metafyzicky vinný. A proto musí snášet jednání vítězů, zkoumat se z morálního hlediska a chápat, co je jeho metafyzická vina. Ale jak hodlá proměnit zkušenost zla v sobě samém a ve svém bytí? Jaspers nabízí pokání a obrodu, ale podle kritiků ignoruje, že pokání a obroda s sebou nesou nebezpečí ztráty postavení a důstojnosti.⁴⁵

Němci nechápali a nechtěli slyšet, kolik bolesti způsobili nevinným obětím svého zločinného konání. Po válce těžce nesli, že jejich země byla zbídačena a ponížena. A zdá se, že na skutečné oběti zapomíná i Jaspers. Přeživším obětím věnuje pouze jeden odstavec v kapitole nazvané *Naše očista* (!). Opět se v této kapitole věnuje německé očistě a navrhuje několik kroků, které je nutno učinit k obnovení bytí německého národa, hledání Boha a transcendentního smyslu německé existence.⁴⁶

Směrem k Německu: Němci musí vybudovat nový stát na nových právních základech. Přestat obviňovat druhé z vlastních selhání. Musí opustit své nacionálně-socialistické myšlení, nepodléhat instinktům sebezáchovy a přestat se vyhýbat očistě. Politická svoboda začíná tam, kde většina jednotlivců, občanů, cítí společnou odpovědnost za politiku svého státu.⁴⁷ Je nutno zaujmout realistický pohled na možnosti dané situace a nesít o pozemském ráji. Politika je hledání schůdných cest v konkrétním světě, které je ovšem vedeno svobodou jakožto ideálem lidství.

---

⁴² Agamben, G., *Homo sacer*, str. 135–141. Lebensunwerten Lebens, původně navrženo jako program eutanazie životů bez prospěšnosti (slabomyslní, nevyлéčitelně nemocní a zranění)... v nacistickém Německu se „smrt z milosti“ stala hlavním prostředkem pro „humanitární program“, tj. vyvražďování v plynových komorách.

⁴³ Arendtová, H., Blücher, H., *Briefe 1936–1968*, str. 146–149. Dieses ganze ethische Reinigungesgebabbel bringt Jaspers dahin, sich solidarisch in die deutsche Volksgemeinschaft sogar mit den Nationalsozialisten zu begeben statt in die Solidarität mit den Entwürdigten.

⁴⁴ Jaspers, K., *Otázka viny*, str. 36–42.

⁴⁵ Filipi, P., *Kdo slyší můj nářek*, str. 35. Kdo činí pokání, „musí být připraven také na to, že může prohrát. Prohrát svůj dosavadní život, své dosavadní respektované postavení“.

⁴⁶ Jaspers, K., *Otázka viny*, str. 84.

⁴⁷ Tamtéž, str. 87.

Směrem ke světu: Němci musí odčinit svůj dluh Evropě a světu a obnovit vše, co v napadených zemích zničili, a to i za cenu vlastní újmy. Bez očisty Němci nedosáhnou skutečné politické svobody, a proto musí být připraveni snášet výčitky a nehledat falešná sebeospravedlnění.⁴⁸Jaspers říká, že Němci si musí uvědomit, že v německé tradici je něco mocného, hrozivého a nebezpečného, co vede do mravní zkázy. Tudíž dnešním úkolem Němců je nebýt, jakými jsou, ale jakými mají být.⁴⁹

Směrem k přeživším:⁵⁰ Na základě své korespondence s Hannah Arendtovou Jaspers doplňuje, že Němci musí uznat zvláštní právo těm, kterým hitlerovské Německo ublížilo deportacemi, loupením, mučením a vyvražďováním, a to přiznáním bezpodmínečného občanství pro všechny Židy, kteří budou ochotni zůstat v Německu, a to bez zkoumání jejich místa narození a aniž by tito lidé museli prokazovat své židovství.

Směrem k obětem: Jaspers nehovoří o zmařených životech. V původním textu, který Jaspers poslal Hannah Arendtové, patrně nezmínil ani přeživší, protože filosofka mu v dopise ze 7. srpna 1946 píše, že je nutno zdůraznit německou odpovědnost za vyvraždění židovských rodin a učinit pozitivní prohlášení směrem k obětem a přeživším. Tento názor jako první vyslovil Heinrich Blücher a Arendtová se s ním ztotožnila.⁵¹ Jaspers na to odpovídá v září téhož roku, že ho hluboce zasáhl jejich návrh a naprosto s ním souhlasí. Ovšem zároveň zpochybňuje možnost realizace, protože se Němci nejsou ochotni tomuto tématu věnovat, a proto takovému politicky závaznému prohlášení nedává velkou šanci.⁵²

Jaspersův pokus o definování německé viny je unikátním a významným počinem, a to i přesto, že některá témata v jeho úvahách nezazněla. Například nebere v úvahu svou vlastní neschopnost překročit koncept institucionalizovaného nacionalismu.⁵³ Dále je překvapující, jak málo se věnuje obětem nacistického režimu.

---

⁴⁸ Tamtéž, str. 87–88.

⁴⁹ Tamtéž, str. 44–52.

⁵⁰ Tuto část Jaspers doplnil až po korespondenční diskusi tohoto tématu s Hannah Arendtovou.

⁵¹ Arendtová H., Jaspers, K., *Correspondence 1926–1969*, str. 52–55, (dopis č. 43).

⁵² Arendtová, H., Jaspers, K., *Correspondence 1926–1969*, str. 62, (dopis č. 46).

⁵³ Tamtéž, str. 87. V dopise H. Arendtové z 16. května 1947 například píše: „I will never subscribe to a concept of Germanness by which my Jewish friends cannot be Germans or by which the Swiss and the Dutch, Erasmus and Spinoza and Rembrandt and Burckhardt are not Germans. I affirmed with Max Weber the idea of a German political greatness, and at the same time regarded Switzerland and Holland as German entities that fortunately lay beyond political risk and kept German qualities.”

II. Hannah Arendtová

1. Organizovaná vina

Poprvé se na téma viny Arendtová zaměřila v eseji *Organized Guilt and Universal Responsibility* vydané v roce 1948. Upozornila zde na původ německé kolektivní viny. Nacistická ideologie vytvořila dojem, že není rozdíl mezi nacisty a Němci, a tudíž že všichni jsou stejně odpovědní a nesou stejný díl viny. Cílem bylo zbavit zločince viny, protože „*kde jsou všichni vinni, nelze nakonec soudit nikoho.*”⁵⁴

Arendtová klade otázku, zda je možno se vypořádat s německými masovými zločiny, zda existuje politická metoda jak s nimi naložit. Trest je po tisíciletí chápán jako „právo” zločince⁵⁵. Trestem se vyrovnává dluh, který zločinec spáchal na někom druhém. Jak však vyrovnat dluh na milionech obětí, pokud „*navíc tuto vinu neprovází ani pouhé zdání, pouhé předstírání odpovědnosti.*”⁵⁶

Jak se mohlo stát, že se spořádaní Němci stali poslušnými kolečky v mlýnku na maso? Němec, kterého nezlomila nacistická propaganda, a nikdy by osobně nezabil žádného Žida, podlehl totalitnímu systému a nyní oddaně sloužil masovému vraždícímu stroji bez odporu. Slušný občan se proměnil z odpovědného člena společnosti v „*buržuu*”, který nezná žádné občanské ctnosti a který se zajímá jen o svou soukromou existenci. Arendtová říká, že pokud je běžný člověk, odpovědný otec rodiny, frustrován nezaměstnaností a ztrátou sebeúcty, je připraven udělat téměř cokoli. Zřící se svých zásad, přijmout jakoukoli funkci, pokud mu bude přislíbeno, že neponese následky činů, které mu byly přikázány.⁵⁷ Největší hrůzu budí rychlá proměna obyčejných lidí ve zločince. Lidé očekávají, že za zrůdnými činy stojí patologické osobnosti. Proto je těžko pochopitelné, jak mohou běžní lidé, „*irresponsible co-responsibles*,”⁵⁸ umožnit masové administrativní

---

⁵⁴ Arendtová, H., *Organized Guilt and Universal Responsibility*, str. 209; Where all are guilty, nobody in the last analysis can be judged.

⁵⁵ Nietzsche, F., *Genealogie morálky*, str. 67.

⁵⁶ Arendtová, H., *Organized Guilt and Universal Responsibility*, str. 209; For that guilt is not accompanied by even the mere appearance, the mere pretense of responsibility.

⁵⁷ Tamtéž, str. 210; The only condition he put was that he should be fully exempted from responsibility for his acts. ... Each time society, through unemployment, frustrates the small man in his normal functioning and normal self-respect, it trains him for that last stage in which he will willingly undertake any function, even that of hangman.

⁵⁸ Arendtová, H., *Organized Guilt and Universal Responsibility*, str. 208.

vraždění, na kterém se de facto podílí celý národ. Jedinci se proměnili v automaty pochodující kupředu přes mrtvoly. Opuštění myšlenky všeobecného lidství a mezinárodní solidarity vedlo k prosazení rasových teorií hlásajících přirozené právo mocných vyhladit podřadné rasy. Je nutno být si stále vědom, čeho je obyčejný člověk schopen, pokud k tomu nastanou vhodné podmínky.

2. Totalitarismus

V roce 1951 Arendtová navazuje na toto téma vydáním obsáhlé práce *Původ totalitarismu*, kde podrobně rozebírá příčiny vzniku sociálního nacionalismu v Německu a komunismu v Rusku. Příčiny jevu vidí v selhání konceptu národního státu. Národy uzavřené v ohraničených státních celcích, kde se solidarita vztahovala jen na vlastní členy daného společenství, ustupovaly od myšlenky všeobecného lidství, solidarity a odpovědnosti. Otevřely cestu evolučním a rasovým teoriím, dopustily rozvrácení parlamentních systémů a nástup fašistických režimů za nadšené podpory mas, otevřely cestu k totalitarismu.

Totalitarismus neusiluje o změnu společnosti, ale o přeměnu lidské přirozenosti. Základní premisou totalitarismu je, že ti, co jsou u moci, si mohou dovolit cokoli. Člověka redukuje na typizovaného jedince, jakýsi zvířecí druh, který má soubor nepodmíněných reakcí. Společnost mění v masu a centrum moci přechází z armády na policii. Zahraniční politika se redukuje na snahu o ovládnutí světa. Totalitarismus ve státě ničí veškeré předchozí politické instituce, společenské a právní normy, a nerespektuje ani zákony, které sám vyhlásil. Přitom paradoxně není bez zákona, nejvyšším zákonem je pro nacismus zákon přírody a pro komunismus zákon historie. Dle totalitárního vidění světa jsou tyto principy vyšší forma legitimacy, která odstraňuje nesoulad mezi zákonností a spravedlností obsažený v přirozeném právu.⁵⁹ Přímá vláda spravedlnosti je v totalitarismu zajištěna tím, že se zákon aplikuje na lidstvo, ne na člověka jako jednotlivce. Lidstvo je ztělesněním zákona pohybu. Člověk je produktem přírodního vývoje (Darwin) či historického pohybu (Marx). Historický a přírodní pohyb je lineární pohyb nekonečného pokroku. Pokrok je nekonečný.

V totalitární společnosti nastupuje teror namísto pozitivních zákonů běžné společnosti. Likviduje spontánní lidské jednání. Nejprve eliminuje opozici, všechny

---

⁵⁹ Arendtová, H., *Původ totalitarismu I–III*, str. 623.

samostatně myslící jedince a poté i přívržence. Tyto všechny systém považuje za své nepřátele. Teror nezohledňuje vinu či nevinu jednotlivců a skupin. *„Vina a nevinu se stávají nesmyslnými pojmy; vinen je ten, kdo stojí v cestě přírodnímu nebo historickému procesu, který vynesl rozsudek nad nižšími rasami, nad jednotlivci neschopnými života, nad odumírajícími třídami a dekadentními lidmi. Teror tyto rozsudky vykonává a před jeho soudem jsou všichni zúčastnění subjektivně nevinní: všichni zavraždění, protože ti nedělali nic, co by bylo namířeno proti systému, i vrazi, protože ti ve skutečnosti nevráždí, ale vykonávají rozsudek smrti vyneseny jakýmsi vyšším tribunálem.“*⁶⁰

Totalitární společnost cíleně usiluje o proměnu lidstva. Pluralita mizí, ruší se zákonné bariéry mezi lidmi. Člověk je zbaven svých svobod a možnosti pohybu. Lidé se stávají jedním člověkem a urychluje se pohyb přírody/historie. Teror si své oběti vybírá náhodně a společností se šíří všeobecná nekonkrétní hrůza. Ti kteří dnes eliminují rasy *„budou zítra těmi, které je třeba obětovat. To, co totalitní řád potřebuje k řízení chování podrobených, je náležitá příprava každého z nich pro to, aby se hodil stejně dobře pro roli popravčího jako pro roli oběti. Tato dvoustranná příprava, náhrada za nějaký akční princip, je ideologie.“*⁶¹

Systém zřizuje koncentrační tábory jako laboratoře zkoumající možnosti změny. Tyto uzavřené centrální instituce totalitární organizační moci,⁶² kde se lidé stávali objekty, dokázaly zbavit člověka spontaneity mimo dohled společnosti. Beztrestnost nacistů měla zajistit rozsah a hrůznost vraždění v prostředí, které bylo běžným jazykem nepopsatelné a mimo lidské chápání. *„Už sama nesmírnost zločinů zaručuje větší ochotu věřit vrahům, kteří hlásají všemi způsoby lži svou nevinu, než obětem, které říkají pravdu. Nacisté dokonce ani nepovažovali za nutné ponechat si tento objev pro sebe... má-li mít lež úspěch, musí být nesmírná.“*⁶³

Výroba mrtvol bez běžně přijímaného utilitárního motivu přesahuje lidské chápání. Je možné nazvat vraždou to, co se děje v dokonale organizované pásové výrobě za souhlasu všech zúčastněných? Jak pochopit chování vězňů, kteří se zbavení svého

---

⁶⁰ Arendtová, H., *Původ totalitarismu I–III*, str. 627.

⁶¹ Tamtéž, str. 631.

⁶² Tamtéž, str. 593.

⁶³ Tamtéž, str. 594.

charakteru a individuality stali těly bez duše, živými těly bez života (musulmany⁶⁴), která bez odporu postupují továrnou smrti až ke svému „zprocesování“? Arendtová hledá, jak vyjádřit nevyjádřitelné a vypůjčuje si termín „radikální zlo“⁶⁵. V tomto kontextu je to zlo naprosto nepochopitelné, ohromných rozměrů, jaké jsme předtím neznali. Nedá se standardizovat právně, politicky, historicky ani morálně. Radikální zlo je mimo život a smrt. Zkušenost přeživších obětí těchto továren smrti je normální lidskou řečí nesdělitelná. Ve světě živých o nich nikdo neměl vědět, tito lidé se vrátili jakoby z jiné planety.⁶⁶ V táborech se s nimi zacházelo jako s masou, která už nikoho nezajímala, už byli po smrti. „Výsledkem je, že tak bylo zřízeno místo, kde lze lidi mučit a vraždit, a přesto nejsou ani mučící ani mučení, a ze všeho nejméně mimostojící, schopni si uvědomovat, že to, co se zde děje, je rozhodně něco víc než jen nějaká krutá hra nebo absurdní sen.“⁶⁷ Totalitarismus ukázal, jak hrůzné síly se v nitru člověka skrývají.

Radikální zlo si vybírá své oběti náhodně a postupně je zpracovává. Masové výrobě mrtvol předcházela příprava živých mrtvol. Prvním krokem byla politická desintegrace, která se uskutečnila zbavením jedinců právní osoby a státní příslušnosti. Učinila ze statisíců osob lidi bez domova, mimo ochranu zákona, nežádoucí, a to nejen v Německu, ale i v ostatních státech světa.⁶⁸ Do koncentračních táborů byli tito lidé posíláni mimo trestní systém a justiční postup, z právního hlediska byli nevinní. Pro lepší přijetí veřejností byly koncentrační tábory také v menší míře využívány pro eliminaci zločinců. Avšak konečným cílem totalitní moci bylo zničit občanská práva všech, „destrukce práv člověka, usmrcení právní osoby v něm, je bezpodmínečnou podmínkou jeho naprostého ovládnutí“.⁶⁹ Dle Timothyho Snydera nejdůležitější rolí koncentračních táborů bylo, že nastolovaly precedent. Byly důkazem, že „k odloučení represivních orgánů od zákona a státu stačí vůdcova vůle a ostenatý drát“.⁷⁰

Druhým krokem k ovládnutí člověka bylo zahubení jeho morální osoby zničením lidské solidarity. Totalitní moc vzala oběti i tu poslední útěchu – dát své smrti nějaký

---

⁶⁴ Bettelheim, B., *Lidé nejsou mravenci*, str. 50–57; Termín používaný v jazyku vězňů koncentračních táborů pro jedince, kteří se vzdali veškeré naděje, nemysleli, necítili a nebyli schopni jednat. Byly to chodící stíny, živé mrtvolky.

⁶⁵ Původně použil Kant.

⁶⁶ Arendtová, H., *Původ totalitarismu I–III*, str. 600.

⁶⁷ Tamtéž, str. 602.

⁶⁸ Snyder, T., *Černá zem*, str. 112–132; 302 Snyder s Arendtovou souhlasí a téma dále rozpracovává.

⁶⁹ Arendtová, H., *Původ totalitarismu I–III*, str. 609.

⁷⁰ Snyder, T., *Černá zem*, str. 48.

smysl, nezemřít zbytečně. Tábory byly organizované v zapomnění, ani rodinám nebylo dovoleno truchlit a připomínat své mrtvé. Rodiny se o smrti svých blízkých nedověděly. Koncentrační tábory podle Arendtové anonymizovaly smrt. Smrt ztratila „význam konce naplněného života.“⁷¹ Svědomí v prostředí koncentračního tábora ztratilo na významu. Alternativa svobodné volby byla redukována na výběr mezi vraždou a vraždou (Sofiina volba). Nacisté neustále rozostřovali hranice mezi vrahy a oběťmi, vystavovali je zrůdným dilematům, koho nechat zavraždit místo sebe. Nakonec je donutili zavraždit cizí i své blízké vlastníma rukama.

Po odstranění morální osoby už zbývala jen jedinečná identita člověka. Tu režim snadno odstranil hrůznými podmínkami v táborech, při transportech, nahotou, špínou, pachem, drastickými procesy při selekcích a příjmu vězňů do táborů. Avšak bylo nutno zachovat tělo, aby nezemřelo příliš brzy, pokud bylo zařazeno do pracovní čety. „*A zkušenost z koncentračních táborů ukazuje, že lidské bytosti skutečně lze proměnit v exempláře lidského zvířete, a že přirozenost člověka je pouze tehdy lidská, pokud člověku otevírá možnost stát se něčím vysoce nepřirozeným, to jest člověkem.*“⁷² Arendtová zde potvrzuje existenciální pohled na člověka, člověkem se nerodíme, člověkem se stáváme. Za určitých podmínek jsme schopni naplnit svoji existenci esencí, a za jiných můžeme o svou esenci zase přijít a stát se pouhým objektem přebývajícím ve světě. Po zničení morální a právní osoby je likvidace člověka a jeho esence téměř vždy úspěšná. Zničená individualita znamená zničenou spontaneitu, kdy se jedinec stává bezmocnou loutkou a nechá se bez protestu dovést do plynové komory.

Totalitární systém udržuje všechny lidi v úplném podrobení. „*Modelem ‚občana‘ totalitního státu je Pavlovův pes, exemplář lidského druhu redukováný na nejzákladnější reakce, svazek reakcí, který lze kdykoli likvidovat a nahradit kterýmkoli z dalších svazků reakcí o úplně stejném chování. Takového občana lze mimo tábory produkovat jen nedokonale.*“⁷³ Totalitárnímu státu nejlépe vzdoruje jedinec ve své spontaneitě. Proto se totalitární systém vyhýbá jakékoli pomoci a projevům přátelství, jež s sebou spontaneitu nesou. Lidi uvnitř je nutno dehumanizovat a ostatní státy si podrobit a neustále rozšiřovat neomezenou moc. „*Totalitarismus neusiluje o despotickou vládu nad lidmi, ale o systém, v*

---

⁷¹ Arendtová, H., *Původ totalitarismu I–III*, str. 610.

⁷² Arendtová, H., *Původ totalitarismu I–III*, str. 614.

⁷³ Tamtéž, str. 615.

němž jsou lidé nadbyteční. Totální moc lze zřídit a udržovat pouze ve světě podmíněných reflexů, ve světě loutek bez sebemenší stopy spontaneity. Právě proto, že možnosti člověka jsou tak veliké, lze ho plně ovládnout, teprve když se stane exemplářem živočišného druhu člověk."⁷⁴

Totalitarismus usiluje o likvidaci lidské důstojnosti, o samu přeměnu lidské podstaty. Je připraven obětovat kohokoli k naplnění svých zájmů, a to i své vlastní vůdce. Pohrdá legalitou a nastoluje zákon přírody či dějin jako zákony nekonečného pohybu, jehož nositelem se stává lidstvo. Nepřítelem je každý svobodný člověk. „*Nejzazším cílem není blaho lidí nebo prospěch jednoho člověka, ale řízená výroba lidstva, [totalitární stát] eliminuje jednotlivce v zájmu druhu, obětuje části v zájmu celku.*“⁷⁵

Vina v totalitárním režimu je věc politická nikoli morální. Nejprve jsou definováni nepřátelé režimu, jimž je přičítána vina za nezdary, v pozdější fázi se vina generuje zcela náhodně. Není důležité, kdo je obětí perzekuce. Lidé jsou likvidováni bez obvinění a soudu, buď veřejně pro výstrahu, nebo potají v „dírách zapomnění“.⁷⁶

3. Eichmann v Jeruzalémě

Zásadní prací, v níž se Arendtová věnuje otázce viny, je soubor reportáží z procesu vedeným s Adolfem Eichmannem roku 1961, psaných pro časopis *The New Yorker*, které později, v roce 1963, byly vydány knižně. Eichmann byl souzen za své zločiny proti Židům, kterých se dopustil ve vysoké administrativní pozici. Z pověření R. Heydricha jako SS Obersturmbannführer organizoval a dohlížel na nucené emigrace, vyhnání Židů na Východ a deportace Židů do koncentračních táborů, které vedly k vyvraždění šesti milionů osob. Arendtová se zaměřila na jeho individuální vinu. Podle ní je nutné dostat spravedlnosti, a Eichmann může být obžalován tudíž jen z činů, které sám spáchal. „*To, co zde má být souzeno, není utrpení Židů, německý národ, lidstvo, antisemitismus či rasismus, ale jen on a jeho činy.*“⁷⁷ Proto nesouhlasila s hlavním žalobcem Gideonem Hausnerem, který se snažil na Eichmanna přenést veškerou vinu za vyhlazování Židů v nacistickém Německu. Arendtová odmítla jeho snahu vyobrazit Eichmanna jako ztělesnění

---

⁷⁴ Tamtéž, str. 616–617.

⁷⁵ Tamtéž, str. 627.

⁷⁶ Arendtová, H., *Eichmann v Jeruzalémě*, str. 252.

⁷⁷ Tamtéž, str. 13.

démonického zla⁷⁸ a zdůrazňovala, že je nutno lidi jako Hitler a Eichmann vidět v jejich banalitě a trivialitě. Člověk nemusí být monstrem k tomu, aby byl schopen spáchat hrůzostrašné skutky.

Eichmann se cítil nevinný, plnil rozkazy, nikoho vlastníma rukama nezabil, neměl k tomu příležitost. Považoval se za slušného občana, dbalého zákonů, podle kterých také konal. Měl za to, že není možno ho vinit z něčeho, co bylo provedeno na základě platného zákona. V běžném životě se choval zdvořile, miloval svou rodinu a pečlivě se o ni staral. Jediné, co ho zajímalo, bylo, aby plnil své úkoly dostatečně svědomitě a aby dosáhl dobrého postavení. Byl shledán naprosto normálním, průměrným člověkem, který ovšem neměl výčitky posílat tisíce lidí na smrt, a to přesto, že osobně k nim žádnou nenávist necítil.

Nacisté používali speciálně kódovaný jazyk, jenž podléhal jazykovým směrnicím. Věci nebyly nazývány pravými jmény, vyhlazení a likvidace se nahrazovaly termínem „konečné řešení“, „vysídlování“ a „zvláštní zacházení“. Deportace byly nazývány slovy „změna bydliště“, „přesídlení“, slovo „vraždit“ bylo nahrazeno obratem „udělit smrt z milosti“. Jazykové směrnice výborně vyhovovaly Eichmannovu myšlení. Nebyl schopen samostatného myšlení, vyjadřoval se pouze ve frázích. *„Když se Eichmanna při policejním výslechu dotázali, zda direktiva ‚zabránit zbytečným tvrdostem‘ nezněla ironicky tváří v tvář skutečnosti, že údělem těchto lidí byla tak jako tak jistá smrt, vůbec otázce nerozuměl. Tak pevně v něm bylo zakotveno přesvědčení, že neodpuštělným hříchem není vraždit, ale pouze způsobit zbytečnou bolest.“*⁷⁹

Eichmann neuměl nahlédnout situaci z pozice druhého a *„proti slovům, proti přítomnosti druhých, a vlastně proti skutečnosti vůbec, ho chránil naprosto neproniknutelný krunýř.“*⁸⁰ Litoval pouze sebe, například že nedosáhl lepšího postavení a musel přihlížet vraždění, z kterého se mu dělalo nevolno. Arendtová poukazovala, že to byl banální a směšný člověk neschopný myšlení. Vyjádřila tím překvapení z Eichmannovy osobnosti. Místo bestiální, sadistické zrůdy, jež má potěšení z vraždění, se jednalo o podprůměrného byrokrata bez vnitřní sebereflexe, jehož největší touhou bylo dobře plnit své úkoly a dočkat se povýšení.

---

⁷⁸ Bernstein, R. J., *Why Read Hannah Arendt Now*, str. 65–67.

⁷⁹ Arendtová, H., *Eichmann v Jeruzalémě*, str. 122.

⁸⁰ Tamtéž, str. 60.

Eichmann, jak Arendtová zdůrazňuje, nebyl ochoten myslet. Jeho nejvyšším morálním imperativem byla poslušnost vůdci, slepé plnění rozkazů (Kadavergehorsam) a bezvýhradný respekt k zločineckým zákonům nacistické říše (nerozlišoval mezi rozkazem a zákonem). Byl pověřen stranou a vůdcem a nemohl jednat jinak, za danou situaci se necítil zodpovědný. Kantův mravní princip byl v nacistické třetí říši upraven na: „*Jednej tak, jako by princip tvého konání byl totožný s principem, jímž se řídí zákonodárce a z něhož vycházejí zákony tvé země.*”⁸¹ Eichmannovi patrně nikdy nepřišlo na mysl, že dělá něco špatného. Nebyl hloupý, ale naprosto mu chyběla ochota k myšlení.

Nepřítomnost myšlení Arendtová označuje za hlavní příčinu zkázy všeho lidského během nacistické nadvlády. Nebyly to instinkty ke zlu, nebo patologické osobnosti,⁸² ale nedostatek myšlení, který vedl k holokaustu a vraždění. Nedostatek myšlení způsobil administrativní masakry, bezmyšlenkovité plnění rozkazů, ztrátu soudnosti a spolupráci na vyvraždění milionů lidí. Tuto paradoxní situaci, vraždění bez vášně a účelu, Arendtová později nazvala banalitou zla.⁸³

4. Myšlení

V přednášce *Myšlení a úvahy o morálce* z přednáškového souboru *Some Questions of Moral Philosophy* Arendtová zdůrazňuje, že člověk se nemůže v nových situacích správně rozhodovat, pokud kriticky nevyhodnocuje konkrétní situaci, tj. nemyslí. Rozlišuje (dle Kanta) mezi myšlením a poznáním. Myšlení je schopnost rozlišovat dobré od špatného. Každý člověk, bez ohledu na vzdělání a inteligenci, by měl být schopen myslet. Neschopnost myslet není hloupost, trpí jí i velice chytří jedinci.⁸⁴ Myšlení přerušuje všechny ostatní činnosti, a naopak veškeré činnosti přerušují myšlení. Myšlení se vždy zabývá předměty, jež nejsou přítomny, je mimo říši jevů. Nevede k praktickému cíli a je vnímáno jako nepřirozené a „jistým způsobem sebedestruktivní.”⁸⁵

---

⁸¹ Tamtéž, str. 150.

⁸² Baumann, Z., *Modernita a holocaust*, str. 53.

⁸³ Arendt, H., *Eichmann v Jeruzalémě*, str. 308, 272; Původně tento termín použila pouze v souvislosti s Eichmannem, kterého nazvala banálním.

⁸⁴ Arendtová, H., *Myšlení o morálce*, str. 5–6.

⁸⁵ Tamtéž, str. 6–8.

Dle Arendtové Sókrates věřil, že ctnosti se dají naučit rozmlouváním.⁸⁶ Sókrates popouzel Athéňany svými výzvami k prozkoumávání a očišťování názorů, předsudků a špatného mínění, jež zabraňují myšlení. Myšlení navozuje pochybnosti, jež je nutné sdílet s druhými, protože destruuje zavedená kritéria a pravidla chování.⁸⁷ Sókrates zobrazuje myšlení jako tichý rozhovor sám se sebou, kde mohu říci „já jsem já”. Jsem si vědom sám sebe, jsem pro sebe dva v jednom, mohu vést sám se sebou tichý rozhovor.⁸⁸ V Platónových dialozích Sókrates nekomunikuje jen s ostatními, ale i sám se sebou, s tím druhým v sobě, se svým svědomím. Svědomí se objevuje, když je člověk sám a myšlením se s obavami vrací do určité situace. Svědomí neposkytuje návod jak jednat, jen říká co nedělat. Život je vždy lehčí bez svědomí, bez dialogu sám se sebou, je snazší věci nepřezkoumávat.⁸⁹ Avšak nemyšlení nevede k harmonii sama se sebou. K harmonii je potřeba dvou tónů, a tudíž vědomí toho druhého v sobě je nutné. Když chceme myslet, musejí ti dva v člověku být přátelé. Nikdo se nechce přátelit s vrahem, a proto je lépe křivdu snášet, než ji činit,⁹⁰ neboť tak může člověk zůstat přítelem oběti.⁹¹

Nemyšlení učí člověka pevně se držet morálních norem a předepsaných pravidel. Nemyslicí člověk nepodrobuje tato pravidla zkoumání a není zvyklý se samostatně rozhodovat dle konkrétních situací. Pouze aplikuje obecné normy a často nedbá, pokud tyto normy někdo vymění za jiné. Kdokoli může zrušit staré hodnoty a kodexy bez jakéhokoli vysvětlování. Arendtová říká, že čím pevněji se člověk drží starého kodexu, aniž by ho přezkoumával, tím lépe se přizpůsobí novému.⁹²

Arendtová nesouhlasí se Sókratem, který byl přesvědčen, že ošklivost a zlo jsou vyloučeny ze zájmu myšlení a objevují se jen jako nedokonalosti a nedostatek dobra, a proto zlo nemůže být pácháno úmyslně. Dokládá, že „většina zla je páchána lidmi, kteří se nikdy nerozhodli, zda budou špatní, či dobří”.⁹³ I když někdo není špatný, a ani nemá

---

⁸⁶ Tamtéž, str. 13.

⁸⁷ Arendtová, H., *Myšlení o morálce*, str. 14–15.

⁸⁸ Tamtéž, str. 22.

⁸⁹ Tamtéž, str. 23.

⁹⁰ Platón, *Gorgias*, 508e.

⁹¹ Arendtová, H., *Myšlení o morálce*, str. 22.

⁹² Tamtéž, str. 17.

⁹³ Tamtéž, str. 19.

žádný zvláštní motiv, je přesto schopen nekonečného zla. A na rozdíl od vědomého zločince nikdy neprožije noční můru špatného svědomí.⁹⁴

Myšlení může člověku odhalit možné důsledky jeho jednání. Pokud bude člověk zkoumat zavedená pravidla a ustálené názory, může mu zabránit v konání zla. Má osvobozující účinek a vede k odpovědnému řešení jednotlivých situací. Důsledkem myšlení je schopnost soudu jakožto posouzení situace a z ní vyvozeného jednání. Souzení je schopnost posuzovat jednotlivosti a je jediným spolehlivým základem pro rozhodování především v době krize. Souzení je dle Arnetové nejpolitictější ze všech lidských schopností.⁹⁵

Svědomí a myšlení jsou úzce propojeny, „*neschopnost myslet [není] výsadou té většiny, která nemá dostatek duševních schopností, nýbrž je všudypřítomnou možností každého (včetně vědců, učenců a ostatních odborníků v oboru lidského vědění), aby se vyhnul vztahu k sobě samému, jehož možnost a význam odhalil jako první Sókratés.*”⁹⁶ Toho druhého v nás, s kterým vedeme vnitřní rozhovor, svědka našich činů, partnera s kterým rozmlouváme, nazýváme svědomím. O správnosti svého konání člověk přemýšlí v samotě, přepadají ho pochybnosti, ozývá se svědomí, které neposkytuje návody, co dělat, ale říká člověku, co by dělat neměl.

Svědomí v nacistickém Německu jako by vymizelo a bylo nahrazeno vědomím, že nezabíjet pro vlast je špatné, nevzít si židovský majetek je špatné, myslet je špatné. Ti, co si podrželi schopnost rozlišovat zlé od dobrého, se nemohli spolehnout na obecně přijaté normy a museli se v každé situaci rozhodovat samostatně. Jejich svědomí jim říkalo, že je lepší zemřít než vraždit. Avšak nacistický teror dokázal oddělit morální osobu od možnosti individuální volby a nabízel pouze výběr ze dvou zel, zabít, anebo zabít. Neboť i sebevražda znamenala přiznání nesouhlasu s režimem a kruté potrestání pro všechny na základě kolektivní viny. Svědomí zde selhávalo, konání dobra jako by nebylo možné. Režim přenášel odpovědnost za své zločiny na samotné oběti.⁹⁷ Většina společnosti nemyslela a přizpůsobila se novému kodexu bez ptání.

Podle Bettelheima mnozí lidé nedokázali opustit Německo, protože nebyli schopni opustit své postavení. Režim postupoval krůček za krůčkem v odebírání svobod a napětí a

---

⁹⁴ Tamtéž, str. 25.

⁹⁵ Arendtová, H., *Myšlení o morálce*, str. 25–26.

⁹⁶ Tamtéž, str. 26.

⁹⁷ Arendtová, H., *Původ totalitarismu I–III*, str. 611.

obava o život jim odčerpávaly energii nutnou k sebezáchovnému jednání.⁹⁸ Gestapo dovedně pracovalo s hrozbou koncentračních táborů. Původní nástroj na eliminaci nepohodlných jedinců se stal nástrojem na zastrášení celé populace. Náhodným výběrem skupin a nevinných obětí udržoval společnost v strnulé poslušnosti. Režim stál na likvidaci intimního prostředí rodiny, indoktrinované děti hlídaly své rodiče a atmosféra nedůvěry prostupovala celou společností. Bylo trestáno i to, co nebylo zákonem zakázáno. Pokud se jedinec chtěl vyhnout neustálému tlaku, musel se stát součástí zasvěcené masy, z vlastní vůle se připojit k totalitnímu státu, aby byl schopen předvídat, co se od něho bude požadovat.⁹⁹

Ochromení Němci si vyvinuli obranné mechanismy a potlačili své svědomí. Popírali existenci táborů anebo bagatelizovali jejich hrůznost. „*Hrůza, kterou existence táborů šířila, a různé zásahy přinutily každého Němce, který si nebyl sám sebou hluboce jistý, si přát, aby nejen zůstal zticha, ale aby ani nevyvíjel žádnou činnost či neprojevoval reakce, které by mohly vyvolat nevoli těch u moci.*”¹⁰⁰ Němci se dostali do závislé pozice poslušných dětí a ztratili možnost předvídat a ovlivňovat vlastní životy. Došlo u nich k rozštěpení osobnosti. V touze zachránit si život přijímali podřízenou pozici, jež jim vzala schopnost jednat a rozhodovat v mezní situaci. Tím jim život vzala. „*Nakonec přišli o veškerou sebeúctu a pocit nezávislosti.*”¹⁰¹

Arendtová zdůrazňuje, že souzení je nejdůležitější v těchto situacích, které jsou nové a vyhraněné. K rozlišení dobrého od špatného nestačí tradiční morální kodexy a pravidla. Schopnost posuzovat jednotliviny, aniž by byly zařazovány pod obecná pravidla, je nutná. Soudnost není totéž co myslet. Myšlení se zabývá neviditelným a je propojeno se svědomím, soudnost se vždy týká konkrétních věcí a tvoří dvojici s jednáním. Soudnost je nezamýšleným důsledkem myšlení. Morální soudnost podle Arendtové „*myšlení uskutečňuje, činí je evidentním ve světě jevů, kde nejsem nikdy sám a kde jsem vždy příliš zaneprázdněn, než abych byl s to myslet. Projev proudu myšlení není vědění; je to schopnost odlišit správné od špatného, krásné od ošklivého. A právě toto může... skutečně zabránit katastrofám, alespoň v okamžiku nejhlubší krize.*”¹⁰² Dle Arendtové je způsobilost

---

⁹⁸ Bettelheim, B., *Lidé nejsou mravenci*, str. 160–161.

⁹⁹ Tamtéž, str. 161–171.

¹⁰⁰ Tamtéž, str. 176.

¹⁰¹ Tamtéž, str. 176.

¹⁰² Arendtová, H., *Myšlení o morálce*, str. 27.

soudit nejdůležitější lidská schopnost. Soudit racionálně, spontánně, bez emocí a zároveň bez hledání výhod pro sebe je „nejpolitictější ze všech lidských duševních schopností“.¹⁰³ Je to schopnost stanovit si principy a standardy, nést osobní odpovědnost za rozhodnutí a jednání.¹⁰⁴

A v tom právě německé elity zklamaly. Bez rozmýšlení a pohodlně přešly na nový systém hodnot, podlehly lákání nového řádu a rezignovaly na svou schopnost soudit.¹⁰⁵ „Lidé věřili v nový řád, protože tak ty věci byly.“¹⁰⁶ Stále však existovali Němci kteří se nepoddali a řídili se vlastním úsudkem. Hlavním kritériem pro ně bylo, zda se svými rozhodnutími, tj. se svým svědomím, dokáží žít, zda je nebude tížit morální vina. Odmítli zabíjet, protože nechtěli žít s vrahem, tj. sami se sebou. Věděli, že patrně nezmění režim k lepšímu, ale jejich integrita jim nedovolovala chovat se jinak. Byli to lidé napříč všemi vrstvami společnosti. Arendtová zjistila, že skeptici a pochybovači jsou lépe připraveni na krizové situace, protože mají větší integritu osobnosti a jsou zvyklí používat vlastní soudnost.¹⁰⁷

5. Vina

Ti, kteří si mysleli, že mají povinnost spolupracovat s nacistickým režimem, jsou dle Arendtové vinni. Popřeli svou schopnost nezávisle myslet, soudit a jednat. Poslouchali nadřazené či podlehli zákonu a domnívali se, že poslušnost je základní politická ctnost. Přijali, že neomezená svoboda svědomí neexistuje. Toto falešné přesvědčení se odvolává na Platóna a Aristotela (politika je věc řádu a pravidel a jedni dávají příkazy, které druzí plní). Arendtová naopak zdůrazňuje, že politika je vztah mezi rovnými, kteří se podílí na společné aktivitě, již někdo začne a jiný dokončí. Vůdce je *primus inter pares* a sám je bezmocný.¹⁰⁸ Všechny vlády závisí na smlouvě, kterou s nimi občané uzavírají. Rovnost a souhlas se neslučují s poslušností. Dospělí lidé dávají souhlas, děti poslouchají.¹⁰⁹ I v čistě

---

¹⁰³ Tamtéž, str. 27.

¹⁰⁴ Arendtová, H., *Personal Responsibility under Dictatorship*, str. 27.

¹⁰⁵ Tamtéž, str. 25.

¹⁰⁶ Tamtéž, str. 43.

¹⁰⁷ Tamtéž, str. 44–45.

¹⁰⁸ Arendtová, H., *Personal Responsibility under Dictatorship*, str. 47.

¹⁰⁹ Tamtéž, str. 46.

byrokratickém systému s pevnou hierarchií jde o podporu, ne o poslušnost. Respekt k zákonům a ústavě je znakem spolupráce. Poslušnost vyžadují pouze diktátor či totalitární systém. V totalitářství člověk musel sám sebe degradovat na úroveň dítěte, přizpůsobit se. Bez výhrad se ztotožnit s tyranii, vzdát se své autonomie.¹¹⁰ „*Totalitní stát nachází téměř denně úkoly, jež každý občan musí provádět, jinak riskuje zničení. Většina osob při plnění těchto požadavků začne nenávidět systém, který je nutí, ale ještě více nakonec nesnášejí sebe samé.*”¹¹¹ V totalitářním státě je nespoupráce a vyhýbání se veřejným pozicím jedinou možností, jak se neprovinit. Podle psychoanalytika Brunna Bettelheima „*jen málo německých občanů dokázalo všem tlakům tyranie odolat a přežít doslova v izolaci. Aby se jim to podařilo, museli být předně obzvlášť dobře integrovanými osobnostmi a museli si integraci udržet neporušenou prostřednictvím uspokojivého rodinného života nebo takových úspěchů, jež jim dodávaly hrdost a uspokojení, i když o nich nikdo jiný nevěděl.*”¹¹² Nenásilná rezistence a občanská neposlušnost jsou dle Arendtové silné zbraně. Poslušnost není slovo, které se pojí s důstojností člověka.¹¹³ Člověk musí jednat svébytně, nereflektovaná morálka nestačí, ba dokonce může být nebezpečná, pokud se normy otočí, tak jak se to stalo v nacistickém Německu. Nereflektovaná morálka vyžaduje konformitu, naproti tomu myšlení umožňuje dobré souzení v jednotlivých situacích a správné jednání. Na druhou stranu, pokud bychom označili všechny Němce vinnými, přistoupíme na nacistický princip viny celého národa. Je nutno uvažovat o vině jednotlivce. „*Jednou z hlavních podmínek nezávislé existence jednotlivce je jeho osobní odpovědnost za jeho činy.*”¹¹⁴

V poválečných obhajobách zaznívalo mnoho argumentů proti připisování viny přísluhovačům nacistického režimu. Lidé se nechtěli k válečným událostem vracet, chtěli zapomenout, a proto jak Jaspers, tak Arendtová vzbudili se svými úvahami o vině mnoho nepřátelských reakcí.

Prvním argumentem bylo, že není možno soudit, pokud jsme sami nebyli přítomni danému činu. Nikdo by neměl soudit, souzení je špatné. Za tímto názorem je obecně

---

¹¹⁰ Bettelheim, B., *Lidé nejsou mravenci*, str. 185–6.

¹¹¹ Tamtéž, str. 184.

¹¹² Tamtéž, str. 189.

¹¹³ Arendtová, H., *Personal Responsibility under Dictatorship*, str. 47–48.

¹¹⁴ Bettelheim, B., *Lidé nejsou mravenci*, str. 179.

rozšířený strach z posuzování a představa, že lidé nejsou svobodní ve svém rozhodování, a tudíž se nemohou zpovídat z toho, co udělali. Jsme všichni stejně špatní, kdo si o sobě myslí, že je aspoň z půlky dobrý, je pokrytec. Arendtová na to odpovídá, že pokud není možno soudit to, u čeho jsme nebyli, nemůže existovat historie a také nemůže existovat instituce soudu, pokud není možno něco posuzovat z pohledu do historie. To je na první pohled nesmysl, ale mnoho lidí mu věří.¹¹⁵

Druhým argumentem byla kolektivní vina. Všichni Němci jsou vinni, celá německá historie je vinna, a tudíž nejde odsoudit celý národ. Toto tvrzení očišťuje skutečné viníky. Tam, kde jsou všichni vinni, není vinen nikdo. To je absurdita konceptu kolektivní viny. Je v nás hluboce zakořeněna obava soudit, především vysoko postavené lidi, lidi u moci, živé nebo mrtvé. Raději zatratíme celé lidstvo, než bychom obvinili jednoho vysoce postaveného ze spáchání zločinu.¹¹⁶

Třetím argumentem byla teorie malého, nahraditelného kolečka. Aby mohla fungovat nacistický byrokratický stroj, byli lidé proměněni v ozubená kolečka. Jednotlivec neměl žádnou přímou odpovědnost za své činy, ta se předávala na vyšší stupeň byrokratické hierarchie. Kontrolní instituce byly zrušeny, o všem rozhodoval vůdce, a tudíž není možno posuzovat vinu jedinců. Protiargumentem je, že i malá kolečka v kriminální struktuře páchají zločiny a zločinecká struktura implikuje vinu všech koleček.¹¹⁷

Dalším argumentem byla povinnost vybrat si menší zlo. Pokud si člověk má vybrat ze dvou zel, musí si vybrat menší. Je neodpovědné si nevybrat. Ti, co odhalí falešnost tohoto argumentu, jsou obviněni z neochoty ušpinit si ruce. Jsou označeni za nebezpečné moralisty, kteří nepřihlíží k politickým okolnostem. Ten, kdo vybírá ze dvou zel, snadno zapomíná, že vybral zlo. Navíc zlo nacistické říše bylo tak monstrózní, že je těžko tvrdit, že bylo vybráno menší zlo. Tento argument je záměrně používán k tomu, aby úředníci i veřejnost přijali zlo jako takové. Člověk si neustále vybírá ze dvou zel, až není schopen odmítnout i zlo poslední a největší.¹¹⁸

Dalším argumentem byl státní akt, který učiní suverénní stát na svou obranu, pokud je ohrožena jeho existence. V totalitárním státě zločiny nebyly důsledkem nutnosti, ba naopak. Nacistická vláda by patrně přežila, pokud by tyto činy nepáchala, a možná by i

---

¹¹⁵ Arendtová, H., *Personal Responsibility under Dictatorship*, str. 18–19.

¹¹⁶ Tamtéž, str. 27.

¹¹⁷ Tamtéž, str. 30.

¹¹⁸ Tamtéž, str. 36–37.

vyhrála válku. Kriminální činy občanů nemohou být považovány za státní akty. Jedinec má právo bránit se všemi prostředky k záchraně svého života, ale pokud činí kriminální činy v rámci legislativy státu, nelze je považovat za státní akty. Hitlerův režim byl kriminální režim a nenormálními se staly akty nenásilí.¹¹⁹

Neposlední obrannou taktikou byl argument rozkazu. Vše, co Němci činili, jim bylo přikázáno, a jak je známo, pokud voják nesplní rozkaz svého velitele, je zastřelen. K tomu je nutno podotknout, že v normální situaci rozkazy nebývají kriminálními činy a příjemce rozkazu je schopen kriminální činy rozlišit. Cit pro spravedlnost, který je vlastní každé lidské bytosti, přebývá v jejím svědomí, pokud není slepá anebo nemá srdce z kamene.¹²⁰

Německá vina v procesu „konečného řešení“ byla nezpochybnitelná. Němci přestali naslouchat svému svědomí, podrobili se, až na výjimky, novému řádu. Často tento řád přijímali s hrdostí a pocitem morálního nároku nadřazené rasy. Ne jako národ, ale jako jednotlivci nesli svou vinu za zničení evropské kultury, vyvraždění milionů lidí, devastaci evropského geopolitického systému a umožnění vzniku evropského komunistického bloku. V tomto činění jim nejprve zdatně sekundovaly ostatní evropské národy. Trvalo nějakou dobu, než se některé z nich probraly z letargie a postavily se Hitlerovi na odpor. Evropští státníci neposuzovali situaci kriticky a neprohlédli nacistickou lež a manipulaci nacionálně-socialistického hnutí.

Arendtová popisuje Eichmannovo popírání viny. Eichmann považoval sám sebe za nevinného ve všech bodech obžaloby. Jeho obhájce, dr. Servatius, tvrdil, že se Eichmann cítí vinen jen před Bohem. Eichmann se hájil tím, že konal přesně to, za co je člověk vyznamenán, pokud jeho strana zvítězí. V tomto smyslu parafrázoval Goebbelse, který v roce 1943 prohlásil: „*Vejdeme do dějin buď jako největší státníci, nebo jako největší zločinci.*“¹²¹ Tvrdil, že neměl nic společného se zabíjením Židů, nikdy osobně nikoho nezabil a ani k tomu nevydal rozkaz, protože on k tomu také nikdy rozkaz nedostal (pokud by dostal, zabíjel by).¹²² Považoval sám sebe za čestného člověka, protože nikdy nejednal z nízkých pohnutek a k Židům necítil žádnou nenávist. U soudu se hájil tím, že to nebyla

---

¹¹⁹ Arendtová, H., *Personal Responsibility under Dictatorship*, str. 40–41.

¹²⁰ Arendtová, H., *Personal Responsibility under Dictatorship*, str. 40; “Feeling of lawfulness... lies deep within every human conscience,..., provided the eye is not blind and the heart is not stony and corrupt.” Citováno z izraelského válečného soudu.

¹²¹ Arendtová, H., *Eichmann v Jeruzalémě*, str. 30–31.

¹²² Tamtéž, str. 32.

jeho osobní rozhodnutí. Byrokratická hierarchie coby vláda nikoho mu umožnila přenést odpovědnost na vyšší složky velení, a tím se zbavit viny. Avšak v soudní síni platí jen osobní odpovědnost, před soudem nemůže stanout systém. Eichmann se stal součástí systému bez odporu, a tím vzal na sebe odpovědnost za své činy.¹²³

Eichmann nikdy nepopíral své činy, nýbrž svou vinu. Působil dojmem, jako by neměl svědomí. Jeho svědomí však bylo nastaveno jinak. Velice dbal na to, aby svědomitě plnil všechny rozkazy. Neplnění úkolů by v něm vyvolávalo výčitky svědomí.¹²⁴ Svědomí mu nedalo vybočit z nově zavedeného řádu. Celá německá společnost ho utvrzovala o správnosti této cesty. Bylo nutno dokázat, zda si byl vědom toho, co dělá. Zda byl schopen rozeznat závažnost svých činů, a zda byl za své činy odpovědný. Eichmann byl obeznámen s procesem zabíjení. Věděl o činnosti takzvaných *einsatzgruppen* na východě v “Říšských komisariátech Ukrajina a východ”, věděl o vraždění Židů, polské inteligence a ruských funkcionářů v zákopech a pojízdných plynových komorách. Tímto nebyl šokován, dokud „přihlížel” z dálky, a nebyl nucen k osobní účasti na „realizaci”.¹²⁵ Koncentrační tábor navštívil a zabíjení Židů považoval za nutnost. Sám by však patrně zabíjel jen pod pohrůzkou ztráty života. Zabití nelze morálně ospravedlnit ani tam, kde jde o vlastní život, lze ale v takovém případě uvažovat o polehčující okolnosti.¹²⁶ Avšak Eichmannovi zcela jistě smrt nehrozila, pokud by odmítl svoji roli v systému židovské genocidy, ztratil by pouze svoji kariéru, na které si velice zakládal. Kvůli kariérnímu postupu pilně plnil všechny příkazy a svědomitě konal. Důsledky svých činů zhoršoval svou horlivostí. Vzhledem k rozsahu a závažnosti zločinů nebylo možné Eichmanna zprostit viny.

Soud ho uznal vinným ve všech patnácti bodech obžaloby, a to i když Eichmann sám nikoho nezabil. Byl uznán vinným z podněcování, udílení rad a pokynů druhým, napomáhání a poskytování možnosti druhým, aby páchali trestnou činnost. Šlo o zločin *en masse* podle počtu obětí a podle počtu zločinů. Soud došel k závěru, že rozsah odpovědnosti vzrůstá, čím více se viník vzdaluje od toho, kdo sám uvádí do pohybu smrtící zbraň. Morální odpovědnost toho, kdo vydává člověka na smrt, je stejná jako toho, kdo sám zabije.¹²⁷ Bylo nutno potrestat činy, které toto utrpení způsobily, i když celé

---

¹²³ Arendtová, H., *Personal Responsibility under Dictatorship*, str. 31–32.

¹²⁴ Arendtová, H., *Eichmann v Jeruzalémě*, str. 35.

¹²⁵ Tamtéž, str. 109.

¹²⁶ Arendtová, H., *Personal Responsibility under Dictatorship*, str. 18.

¹²⁷ Arendtová, H., *Eichmann v Jeruzalémě*, str. 264–266.

utrpení se vzpouzelo lidskému chápání. Soudcům se podařilo popsat obludnou mašinerii nacistického vraždění a definovat roli obžalovaného v této mašinerii.¹²⁸

---

¹²⁸ Tamtéž, str. 230–231.

III. Židovská vina

Publikace knihy *Eichmann v Jeruzalémě* vrátila do politického prostoru otázku židovské spoluviny. Arendtová se při popisu procesu nevyhnula zmínce o roli židovských rad a židovské policie za nacistické okupace tak, jak zazněly ve výpovědích svědků. Otázku viny židovských obětí u jeruzalémského soudu vznesl žalobce Hausner, který se tázal na příčinu tohoto chování Židů v letech „konečného řešení“. „*Jak je možné, že Židé prostřednictvím představených svých obcí spolupracovali při své vlastní destrukci?...Proč šli na smrt jako ovce na porážku?*“¹²⁹ Arendtová odmítla tyto otázky, jež svědčily o naprosté neznalosti poměrů v nacistickém Německu, jako hloupé a kruté.¹³⁰ Zdůrazňovala, že není možné přenášet vinu pachatelů na jejich oběti. Původně se tomuto tématu nikterak nechtěla věnovat. V textu víceméně jen zaznamenala několik ostýchavých narážek a zmínek od přeživších svědků. Byla si nicméně vědoma důležitosti tohoto tématu a nutnosti jeho otevření v židovské společnosti v budoucnosti. A přestože se jím nezabývala, bylo to přesně toto téma, které vzbudilo největší kontroverzi. Kniha vyvolala mnoho nenávistných reakcí, a to především u lidí, kteří ji patrně nečetli. Arendtová se k tomu vyjádřila v několika esejích a rozhovorech.¹³¹ Říká, že celá tato kontroverze v ní vyvolala mnoho čistě morálních otázek, které jí předtím ani nenapadly, protože se původně soustředila na faktickou stránku procesu s Eichmannem, která nebyla pěkná, ale nezpochybnitelně pravdivá. A zde si začala klást otázku, jak je možné, že lidé podlehli pokušení, svodům zla a vydali svého přítele na smrt na místo sebe. Jak říká, toto je pokušení, které je pochopitelné z pozice práva, když je váš život v ohrožení, ale není ospravedlnitelný morálně.¹³² Pochopitelně neexistuje něco jako židovská kolektivní vina, ale taktéž neexistuje kolektivní nevina. Podstatou problému je, jak hovořit o roli židovských předáků a osob pověřených vedením svých komunit, a jaký byl jejich podíl na záchraně, či naopak likvidaci jim svěřených obcí.

---

¹²⁹ Tamtéž, str. 13.

¹³⁰ Arendtová, H., *Eichmann v Jeruzalémě*, str. 303.

¹³¹ Arendtová, H., *Personal Responsibility under Dictatorship*, str. 17. Použila zde rakouské přísloví: „Není nic tak zábavného, jako diskuse o knize, kterou nikdo nečetl“.

¹³² Tamtéž, str. 18.

1. Židovské elity

Arendtová se věnovala roli židovských vůdců v židovských komunitách dlouhodobě. V eseji *The Jew as Pariah: Hidden Tradition*, vydané ve čtyřicátých letech dvacátého století, nastiňuje vývoj židovských společenství v západní Evropě od devatenáctého století. V té době se vydělila skupina bohatých židovských rodin, jež neměly zájem o všeobecnou emancipaci Židů a ani o rozvoj občanského a politického života. Tato elita udržovala své chudé bratry v pasivitě a nevědomosti. Na kontrastu s nevzdělanými a chudými Židy z východu stavěla svoji výjimečnost a doufala v přijetí v nežidovské společnosti.¹³³ Ale i židovské elity byly samy politicky nezkušené, a tak si s nástupem nacismu neuvědomily rozdíl mezi původním antisemitismem a novou ideologií. Spoléhaly na takzvanou reálpolitiku a zvolily taktiku vyjednávání, snažily se zajistit si bezpečí dohodami a finančními pobídkami. Propásly správnou dobu na obranu, v roce 1933 byla poslední šance postavit se na odpor. Od okamžiku, kdy Hitler převzal v Německu moc a byly vyhotoveny speciální židovské registry,¹³⁴ bylo o Židech rozhodnuto. Židé oklamáni falešným pocitem bezpečí naprosto politicky nezkušeně podcenili totalitární rasismus a antisemitismus.¹³⁵

Jaká byla politická situace židovských komunit ve 30. letech 20. století? V té době byly v západní a střední Evropě samosprávnými židovskými orgány Židovské náboženské obce, decentralizovaná sdružení bez politického vlivu, která se starala o provoz synagog, vzdělávání a sociální pomoc potřebným. Tyto obce byly na okupovaných územích nacisty rušeny dle Heydrichovy směrnice z 21. září 1939 a byly nahrazovány židovskými radami starších (judenräte, ältestenräte).¹³⁶ Model židovských rad byl převzat z Polska a od roku 1942 implementován na všechna připojená území. Židovské rady zajišťovaly zásobování a administrativní a pořádkové vedení ghatt. Jejich prioritním úkolem nicméně bylo plnění rozkazů nacistické správy. Jako jediné směly komunikovat s nacistickými úřady. Podle téže Heydrichovy směrnice byla zřizována i židovská ghetta, centra, do nichž měli být shromážděni všichni Židé. Nejprve byli Židé sestěhováváni do takzvaných židovských domů, poté byla zřizována ghetta v rozpadajících se částech měst. Ghetta byla nakonec

---

¹³³ Arendtová, H., *Privileged Jews*, str. 8.

¹³⁴ Hilberg in Baumann, Z., *Modernita a holocaust*, str. 18.

¹³⁵ Arendtová, H., *Původ totalitarismu I–III*, str. 115.

¹³⁶ *Acta Tereziana, sv. 1, Denní rozkazy Rady starších a Sdělení židovské samosprávy*, str. 13.

neprodyšně oddělena od zbytku města plotem nebo zdí. Cílem koncentrace židovského obyvatelstva byla lepší kontrola nad ním a vyšší stupeň izolace od árijské společnosti. Následovat měly deportace na nucené práce a do vyhlazovacích center. Ghetta byla definována jako provizorní izolační zóny před vlastním „konečným řešením“. Pro snížení nákladů na deportace byly záměrně používány decimující životní podmínky, které zaručily v ghettech a při transportech „přirozenou“ vysokou úmrtnost.¹³⁷

V Čechách je dobře zdokumentovaná terezínská židovská rada. První rada starších v nově vzniklém terezínském ghettu byla jmenována Ústřednou pro židovské vystěhovalce z uznávaných židovských autorit (v ostatních ghettech byli zachováni původní místní autority). Nacistické ústředí ghetta (komandatura) vždy vydávalo pouze ústní rozkazy, písemný zápis vyhotovovala židovská rada, aby bylo zachováno zdání autonomie. Před zveřejněním musel být zápis (v Terezíně se nazýval denní rozkaz) úředně schválen komandaturou, a poté se stal závaznou vyhláškou pro činnost obce v ghettu.¹³⁸ Členové rady kromě plnění příkazů nacistické správy zajišťovali také denní chod ghetta, ubytování, stravování, hygienická a zdravotnická opatření. Dále sestavovali seznamy deportovaných, dodržování opatření protiletectvé obrany a podobně. Často je obtížné rozpoznat, co byla iniciativa židovské rady, a co byly příkazy komandatury. Jejich společným zájmem bylo zajistit fungování ghetta a udržet pořádek a řád, avšak každý orgán k tomu měl jiný důvod.¹³⁹

Členové židovských rad byli rukojmími nacistické správy. Na židovské obyvatelstvo byl uplatňován princip kolektivní viny. Za každé provinění jednotlivce nesla odpovědnost celá rada, jeho rodina, pracovní skupina anebo lidé s ním ubytovaní. Rady byly na jedné straně naprosto vydány z vůle nacistické nadvlády, na druhou stranu měly neomezenou moc nad svým společenstvím. V první fázi ostrakizace, před deportacemi, se snažily peticemi a úplatky zabránit persekuci židovského obyvatelstva a ochránit ho od nacistického běsnění, odvolávající se k lokálním autoritám. V druhé fázi, v době ghet a deportací, se snažily zachránit jedince a skupiny odsouzené k trestu a deportaci.¹⁴⁰ Jedním

---

¹³⁷ *Acta Tereziana*, sv. 1, *Denní rozkazy Rady starších a Sdělení židovské samosprávy*, str. 12; expert na „židovskou otázku“ Peter-Heinz Seraphim, ekonom.

¹³⁸ Tamtéž, str. 18.

¹³⁹ Tamtéž, str. 21.

¹⁴⁰ Trunk, I., *Judenrat*, str. 389.

z důležitých úkolů rad bylo shromáždit dostatek prostředků na dárky a úplatky pro německé úředníky a policii.¹⁴¹

Na druhou stranu židovské rady starších podléhaly korupci a protekcionářství. Existence různých prominentních skupin a jednotlivců, kteří byli chráněni před deportacemi, a také snaha uchránit sebe a svou rodinu kladla velké morální výzvy na členy židovského vedení. Při sestavování seznamů lidí určených k deportaci do vyhlazovacích center, které probíhalo čistě v režii samotných Židů,¹⁴² byli do transportů přednostně zařazováni lidé bez konexí a zastání; slabí, staří a nemocní.¹⁴³ Kategorizace Židů vedla k přesvědčení, že někteří Židé mají větší právo na přežití. Proslulí a bohatí Židé byli chráněni a místo nich byli posíláni do plynu nevýznamní chudáci, muži, ženy i děti. „*Jinými slovy, méně „prominentní“ Židé byli nepřetržitě obětováni ve prospěch těch, jejichž zmizení na Východě by mohlo vzbudit nepříjemný zájem a otázky.*”¹⁴⁴ Mnoho Židů žádalo výjimky, aniž si by si připustili, jak morálně devastující toto jednání je. Podle Jasperse by se dalo říci, že se zřekli lidské solidarity člověka s člověkem jako člověkem. Po válce byli někteří členové židovských rad a židovské policie postaveni před soud. V Evropě¹⁴⁵ probíhaly takzvané čestné soudy, občanské soudy bez trestní pravomoci, vedené přeživšími Židy. Členové židovské policie a rad často svou vinu odmítali a tvrdili, že „*vzít na sebe takovou odpovědnost – asistovat nacistům v jejich úsilí oddělit známé lidi od anonymní masy – prý vyžadovalo více odvahy než čelit smrti*“.¹⁴⁶ Čestné soudy rozhodly, že příslušnost k radě starších a židovské policii nezakládá vinu. Byly posuzovány jednotlivé osoby a jejich skutky, ne kolektivní vina. Soudy se zabývaly konkrétními důkazy a výpověďmi svědků. V obhajobě byl zamítnut princip vyšší moci a rozkazu, avšak bylo přihlíženo k polehčujícím okolnostem nenormální situace totalitárního státu. Pokud byl obviněný shledán vinným, byl mu udělen trest v podobě zákazu politických a veřejných funkcí, odepření nároku na sociální pomoc v nouzi a odepření pomoci s vystěhováním do Palestiny. Nejvyšším trestem bylo vyloučení z židovské komunity.

---

¹⁴¹ Tamtéž, str. 399. Vykoupení jedné osoby z deportací stálo 50-200 g 14 karátového zlata. V tomto případě se podařilo deportace odložit o tři měsíce. 28. 10. 1942 Zamošć.

¹⁴² V Terezíně je sestavovala velká komise, která se skládala z 30 až 40 členů všech oddělení samosprávy.

¹⁴³ *Acta Tereziana, sv. 1, Denní rozkazy Rady starších a Sdělení židovské samosprávy*, str. 33.

¹⁴⁴ Arendtová, H., *Eichmann v Jeruzalémě*, str. 147.

¹⁴⁵ Především v americké a britské zóně.

¹⁴⁶ Arendtová, H., *Eichmann v Jeruzalémě*, str. 146.

V Izraeli proběhly po válce trestní tribunály. Jednotlivci byli souzeni na základě svědeckých výpovědí přeživších jednotlivců za zločiny spáchané proti Židům, proti lidskosti a za válečné zločiny.¹⁴⁷ Pro posouzení viny bylo důležité, jakým způsobem obžalovaný spolupracoval s nacisty, v jaké situaci se nacházel a to, zda byl informován o důsledcích svých činů. Nacisté nejprve kamuflovali své cíle a metody, avšak v době deportací již většina členů židovských rad a policie věděla, za jakým účelem jsou Židé odvázeni na východ. Z důvodu udržení pořádku a zabránění vzpouře neinformovali osoby jim svěřené do péče o skutečném stavu věcí, ač nebyli zavázáni slibem mlčenlivosti. Dle doktora Rudolfa Kastnera¹⁴⁸ se tak dělo z humanitárních důvodů, aby se lidem lépe umíralo.

Tato neznalost však často vedla k paradoxní situaci, že se lidé dobrovolně hlásili do transportů smrti, a těm, kteří se jim snažili říci pravdu o cíli jejich cesty, nevěřili a považovali je za pomatené. Arendtová k tomu poznamenává, že členové židovských rad často podléhali mylnému dojmu předurčenosti. Domnívali se, že výběr jedinců určených k deportaci nemohou přenechat „slepému osudu“ a že je nutno zachránit ty, již „*celý život zasvětili práci pro zibur (komunitu)*“.¹⁴⁹ Tato neblahá role, kterou rady sehrály, byla posílena úctou, kterou k nim Židé chovali. Rady byly sestavovány z uznávaných patriarchálních autorit, jimž židovské komunity bezmezně důvěřovaly. Přijetím pozice v židovské radě se jednotlivci zavazovali ke službě pro svou komunitu, avšak tato služba nemohla být de facto naplněna už z podstaty své věci. Vinou židovských rad je, že podlehly nacistické manipulaci, a přestaly si uvědomovat, že při výběru menšího zla si stále jen vybíraly zlo. Zlo, které se jednoho dne stalo zlem největším, a už nebylo možno vybrat zlo menší. Menší zlo dle Arendtové v nacistické říši neexistovalo, všechno zlo bylo obrovské, nepředstavitelné.¹⁵⁰ Bohužel členové rad nenašli odvahu a dostatek prozíravosti a neodmítli jim nabízené role. Zatajovali závažnost situace a nedali lidem jim svěřeným možnost rozhodnout o svých životech.

Sociolog Zygmunt Bauman pokládá chování Židů a židovských rad za „racionální“. Uvádí, že předpokládali, že mezi akcí a reakcí existuje racionální souvislost. Proto své

---

¹⁴⁷ Trunk, I., *Judenrat*, str. 561–562.

¹⁴⁸ Kastner, maďarsko-židovský právník, který „zachránil“ téměř 1700 prominentních Židů, kteří měli prostředky zaplatit za své životy.

¹⁴⁹ Arendtová, H., *Eichmann v Jeruzalémě*, str. 132, Kastner.

¹⁵⁰ Arendtová, H., *Personal Responsibility under Dictatorship*, str. 36.

jednání přizpůsobovali předpokládaným reakcím nacistů. Nacisté židovskou racionalitu využívali k upevnění vlastní pozice a k prohlubování bezmoci obětí.¹⁵¹ Nacisté si svou snahu o likvidaci Židů usnadňovali tím, že oběti přesvědčili, aby jednali racionálně. „K tomu bylo třeba, aby oběti věřily, že skutečně mají co zachránit a že existují jasná pravidla stanovující jak při takové záchráně postupovat.”¹⁵² Podmínky byly nastaveny tak, aby „racionalita sebezáchovy” přetrvala až do poslední chvíle. V iracionálním prostředí zřídili nacisté ostrůvky normality a proces vyvraždění rozdělili na drobné fáze. Pokud se oběti soustředily na rozhodování v těchto fázích, umožňovalo jim to uvažovat v rámci racionálních kritérií selektivního přežití. Racionalita sebezáchovy devalvovala všechna ostatní hlediska. Ukázalo se, že „racionalita sebezáchovy je nepřitelem morální povinnosti”.¹⁵³ Pokud se člověk má rozhodnout zda zemře, anebo nechá za sebe zemřít někoho jiného, často morálně zklame, a rozhodne se svůj život prodloužit. Bauman definuje rozdíl mezi racionalitou jednajícího a racionalitou jednání jako psychologický jev, kdy je nutno poměřovat důsledky jednání pro jednajícího. Pokud jsou obě racionality v souladu, je rozum (Arendtová by řekla myšlení) dobrým rádcem individuálního jednání. V opačném případě vede k sebedestrukci. Shodu racionalit ovšem nemůže ovlivnit jednající, je dána prostředím a tím, kdo má moc prostředí ovládat. V asymetrické mocenské situaci totalitárního státu vede „racionalita” ovládaných k jejich škodě. Jedním poučením z holokaustu je zjištění, že racionalita je nedostatečným principem organizace společnosti.¹⁵⁴

Jak fungovalo vybírání spolu-trpících na smrt, popisuje Arendtová v *Eichmannovi v Jeruzalémě*: „Eichmann nebo jeho lidé informovali židovské rady starších, kolik Židů je třeba k naplnění vlaků, a židovští starší zhotovili seznam osob určených k deportaci. Židé se nechali registrovat, vyplňovali nesčetné formuláře, odpovídali na mnohostránkové dotazníky ohledně svého majetku, aby byla usnadněna možnost jeho zabavení; pak se přesně dostavovali na shromaždiště a nastupovali do vlaků. Těch několik málo, kteří se pokusili uprchnout nebo ukrýt, bylo zajištěno zvláštními židovskými policejními oddíly. Pokud Eichmann mohl vidět, nikdo neprotestoval, nikdo neodmítl spolupracovat.”¹⁵⁵

---

¹⁵¹ Baumann, Z., *Modernita a holocaust*, str. 186.

¹⁵² Tamtéž, str. 188.

¹⁵³ Tamtéž, str. 204.

¹⁵⁴ Baumann, Z., *Modernita a holocaust*, str. 212.

¹⁵⁵ Arendtová, H., *Eichmann v Jeruzalémě*, str. 127.

Arendtová zdůrazňuje: „*Ústřední židovská rada získala oprávnění absolutně disponovat veškerým židovským bohatstvím, duchovním i materiálním, a také právo rozhodovat o židovské pracovní síle.*“¹⁵⁶ Podobně i historik Raul Hilberg shrnuje židovskou situaci takto: „*Teprve když si uvědomíme, jak velká část procesu ničení sestávala z plnění opatření [samotnými Židy], můžeme začít hodnotit roli Židů ve vlastní destrukci.*“¹⁵⁷ Jinými slovy, Židé se svou pílí a spolehlivostí podíleli na vlastní zkáze. Proč nakonec téměř všechny židovské organizace spolupracovaly s nacisty? Problém dle Hilberga, stejně jako to naznačuje Arendtová, byl, že se Židé neuměli bránit.¹⁵⁸ Jejich elity zklamaly, jedinou obranou byla již zmíněná „reálpolitika“ vyjednávání a uplácení. Mnoho Židů proto upadlo do netečnosti a očekávalo příchod mesiáše a záchranu božím zázrakem.¹⁵⁹

Nejasnost a složitost situace nacistického Německa obšírně popsal historik Isaiah Trunk ve své monografii *Judenrat*. Ve svém pojednání o židovských radách se snaží o vyváženost a pochopení těžkosti situace, v které se židovské rady nacházely. „*Tyto soudy odhalily tragickou kapitolu židovské tragédie v době Hitlerovy nadvlády, aktivní participaci Židů na destrukci svých druhů v době nouze pod vedením Němců. A také hloubku lidské slabosti a degradace v kolaboraci se zrádným nacistickým režimem v ghettech a táborech. Ve zvráceném prostředí nacistických ghatt a koncentračních táborů, v prostředí boje o fyzické přežití se někteří jedinci (pravděpodobně disponovaní povahovými a duševními rysy) propadli až na morální dno a bez jakýchkoli skrupulí se stali vražednými nástroji nacistů, s kterými se plně identifikovali. Po válce se snažili ospravedlnit argumentem, že nacisté by se chovali hůře, a že oni své vězně ochraňovali proti jejich tvrdosti. Že museli před nacisty předvádět tvrdost, aby mohli jinde pomáhat. Bylo zřejmé,*

---

¹⁵⁶ Tamtéž, str. 131.

¹⁵⁷ Hilberg, R., *The Destruction of the European Jews*, str. 666; Only when one realises how large a part of the destruction process consisted of the fulfilment of these measures can one begin to appraise the role of the Jews in their own destruction.

¹⁵⁸ Tamtéž, str. 667.

¹⁵⁹ Trunk, I., *Judenrat*, str. 431.

že svěřená moc je korumpovala. Na druhou stranu je nutno zmínit, že i v tomto prostředí se našli jedinci, kteří byli vždy připraveni pomoci svým bližním.”¹⁶⁰

Ani Arendtová si nemyslí, že všichni členové rad nesou kriminální vinu, tu nesou jenom ti, co byli odsouzeni. Pokud bychom použili Jaspersovu klasifikaci viny, dalo by se říci, že rady jsou vinny politickou a morální vinou. Je důležité, že rady nebyly ustavovány zvnějšku, ale zevnitř z židovské komunity, jednotlivci se tudíž této funkce ujímali dobrovolně. Němci s nimi zacházeli opatrně a nedávali jim příkazy, spoléhali na jejich bezchybné fungování. Jak Eichmann zdůrazňoval, že „*kdybychom ... židovským představeným říkali, co mají dělat, formou: musíte to a musíte ono, nijak bychom věci neprospěli. Pokud se někomu nelíbí to, co dělá, trpí tím celá práce ... Snažili jsme se, aby všechno bylo tak nějak přijatelné.*“¹⁶¹ Největší provinění rad ovšem leží v sestavování seznamů a posílání Židů na smrt. Nikomu nepřísluší rozhodovat o životě a smrti druhých, potažmo ani Židům. Arendtová zmiňuje parafrázi Talmudu, která mluví jasně: „*Pokud vás požádají, abyste obětovali jednoho muže pro záchranu celé komunity, nevydávejte ho; pokud vás požádají, abyste dali jednu ženu, aby byla znásilněna pro záchranu všech žen, nenechte ji uchvátit.*”¹⁶² A dodává k tomu, že „*kdyby židovský národ skutečně neměl žádnou organizaci a své vůdce, vládl by chaos a bylo by hodně lidského utrpení. Celkový počet obětí by však jen stěží dosáhl oněch čtyř až šesti a půl milionu obětí.*”¹⁶³ Arendtová zdůrazňuje, že toto je jedna z kapitol, která se u soudu v Jeruzalémě neprobrala a zůstala na okraji zájmu. Ovšem později došla k závěru, že je to jedna z nejzásadnějších kapitol celé historie holokaustu, protože svědčí o totálním morálním kolapsu úctyhodné evropské společnosti, a to nejen u pronásledovatelů, ale i u pronásledovaných.

Bauman s Arendtovou polemizuje, a tvrdí, že role židovských rad byla při vyvražďování Židů podružná a že případná nespolupráce by vedla pouze k drobné

---

¹⁶⁰ Tamtéž, str. 556; „The trials reveal a tragic chapter of the history of the Jewish catastrophe during Hitler era, the active participation of Jews in persecution of their fellow Jews in time of distress on orders of the Germans. The trials exposed deep roots of human frailty and degradation, including the perfidy of the Nazi regime in the ghettos and camps in lurking their collaborations. In addition to all this, the trials also revealed high moral standards and readiness to help victim. In the poisoned ghetto environment, in constant struggle for bare physical existence, some individuals, probably predispose by traits of character and mind, reached extreme depths of moral decline. Some without scruples became blind instruments of Nazi oppression and its murderous system, fully identifying themselves with Nazis. There were those who tried to justify their brutalities, pleading that by carrying out measures of oppression themselves they had served the ghetto inmates from vastly greater evils the Nazis would otherwise have been left to accomplish. They maintained that they sometimes had to act severely, even brutally, for the good of their guilty brethren, in order not to lose influence with their Nazi overseers and, by staying on in their position, to try to help wherever possible. Certainly it is not easy to judge whether these rationalisations emerged only post factum, as arguments at trials.”

¹⁶¹ Arendtová, H., *Eichmann v Jeruzalémě*, str. 137.

¹⁶² Arendtová, H., *Personal Responsibility under Dictatorship*, str. 36; If they ask you to sacrifice one man for the security of the community, don't surrender him; if they ask you to give one woman to be ravished for the sake of all women, don't let her be ravished.

¹⁶³ Arendtová, H., *Eichmann v Jeruzalémě*, str. 139.

komplikaci v celkově sehraném procesu.¹⁶⁴ Avšak na druhou stranu přiznává, že pokud by sami Židé nespolupracovali na vlastní zkáze, holokaust by patrně nebyl tak děsivý. K polemice se vyslovuje nekonzistentně.¹⁶⁵ Židovské elity byly na rozdíl od ostatních místních elit na dobytých slovanských územích zachovány. Nebyly vyvražděny jako první, byla jim ponechána správa obce a duchovní vedení obce až do konce. Důležité bylo udržet jejich komunity v klidném vyčkávání konce v naději na záchranu. I Bauman nakonec připouští, že židovské elity hrály klíčovou roli v paralyzaci židovského obyvatelstva, a to upevněním svého postavení v židovské komunitě. „Židé také mohli nahrávat svým utiskovatelům, usnadňovat jim práci, přibližovat vlastní zkázu, a přitom se ve svém jednání řídit racionálně interpretovaným cílem v podobě přežití.”¹⁶⁶ Židovské rady doufaly, že si pracovitostí a bezchybným plněním zadaných úkolů vyslouží u nacistických vraždících strojů milost a uznání své potřebnosti.¹⁶⁷ Netušily, že už bylo dávno rozhodnuto a že toto rozhodnutí nemůže nic zvrátit. A tak svým přispěním naopak situaci Židů zhoršovaly prací pro válečnou mašinu a sháněním peněz pro německé úředníky a dozorce. Avšak chovaly se naprosto racionálně a usilovaly o sebezáchovu.

2. Židovská pasivita

Obyčejní Židé dle Arendtové respektovali své vůdce, neprotestovali, nebouřili se, nebojovali za své životy. Pro lidi žijící mimo totalitní Německo byla nepochopitelná pasivita, s jakou přijímali svůj osud.¹⁶⁸ Oni nechápali, že celý proces začal daleko dříve než vytvořením koncentračních táborů, a to už ve 30. letech, kdy nacistický vůdce začal pracovat na svém úspěchu. Od okamžiku vybudování ghett a vyhlazovacích táborů již většina odpůrců režimu byla mrtvá anebo fyzicky a mentálně vyčerpaná. Vězni v táborech věděli, že jsou „odsouzeni” k smrti, a jak uvádí Bettelheim, u mnoha z nich mohla být jejich pasivita projevem sebevražedných sklonnů. „*Vejít do plynové komory znamenalo*

---

¹⁶⁴ Baumann, Z., *Modernita a holocaust*, str.173–174.

¹⁶⁵ Tamtéž, str. 174; Bez vši této reálné a rozmanité pomoci [Židů] by k holocaustu pravděpodobně došlo tak jako tak - do historie by se však zapsal jako jiná a pravděpodobně méně děsivá událost, jako pouze jeden z mnoha případů, kdy na bezmocné obyvatelstvo udeřili ohromným nátlakem a násilím krvežíznivý obyvatelé vedení pomstychtivostí či skupinovou nenávisť. str. 194; [V]šechno, co Židé dělali ve svém vlastním zájmu, přivádělo nacistický cíl o něco blíže k úspěšnému naplnění.

¹⁶⁶ Baumann, Z., *Modernita a holocaust*, str.178.

¹⁶⁷ Trunk, I., *Judenrat*, str. 400–413.

¹⁶⁸ Tamtéž, str. 20.

spáchat sebevraždu způsobem nevyžadující nic z energie, která byla obvykle zapotřebí k tomu, aby se člověk pro sebevraždu rozhodl a naplánoval si ji."¹⁶⁹ Byl to pro ně jediný způsob, jak uniknout ze situace, která neměla žádné řešení, která jim neumožňovala realizovat se jako lidské subjekty. Zde lze odkázat na Jasperse, podle něhož mezní situace smrti ukazuje na to, co je podstatné, a lpění na životě člověka zbavuje smyslu. Pokud život neumožňuje naplňovat lidství, nemá cenu na něm lpět. „*Statečnost opravdově umírat je ... prostá sebeklamu.*"¹⁷⁰

Pro Židy bylo nemožné podniknout obranné protiakce bez organizovaného vedení. Židovské elity, které včas neemigrovaly, se rozhodly pro vzorné dodržování všech nařízení, aby se vyhnuly případným penalizacím. Často plnily nacistické požadavky nad rámec, aby vyjádřily svou dobrou vůli a „zasloužily“ si lepší zacházení. Když později pochopily, že tento moderní stroj na vyvražďování se chystá zničit celé evropské Židovstvo, už bylo pozdě.¹⁷¹ Arendtová k tomu podotýká: „*Pro Židy samé je tato role židovských vůdců při vyhlazování vlastního národa bezpochyby nejtemnější kapitolou veskrze temného příběhu.*"¹⁷²

Arendtová říká, že pracovní síly v táborech, ač pracovaly na podpoře německé války, se neprovinily, protože byly vybrány a zařazeny na práci dle rozhodnutí příslušníků SS. V pohledu na to, zda je možné obětím nacistického teroru přičítat vinu za jejich vlastní pasivitu, Arendtová souhlasí s Jaspersem, který říká, že „*činit všechny vězně odpovědnými za hanebné činy dozorců je zřejmě nespravedlivé.*"¹⁷³ Ve vyhlazovacích táborech při „výrobě“ mrtvol dále působila židovská *sonderkommando* (speciální jednotky), jejichž členové vlastně páchali trestné činy, ovšem proto, „aby se sami zachránili v bezprostředním ohrožení smrtí“.¹⁷⁴

Tvrzení Arendtové se ukazují jako pravdivá ve světle studie Bruna Bettelheima, který popsal situaci v pracovních a vyhlazovacích táborech.¹⁷⁵ Vězni v pracovních táborech prošli odosobněním v procesu psychického a tělesného teroru. Traumatizovaní a

---

¹⁶⁹ Bettelheim, B., *Lidé nejsou mravenci*, str. 143.

¹⁷⁰ Jaspers, K., *Mezní situace*, str. 51.

¹⁷¹ Hilberg, R., *The Destruction of the European Jews*, str. 666.

¹⁷² Arendtová, H., *Eichmann v Jeruzalémě*, str. 131.

¹⁷³ Jaspers, K., *Otázka viny* s. 53.

¹⁷⁴ Arendtová, H., *Eichmann v Jeruzalémě*, str. 104.

¹⁷⁵ Bettelheim, B., *Lidé nejsou mravenci*, str. 9–7.

zlomení vězni nekladli odpor. Vězeň, pokud chtěl přežít, se musel přizpůsobit nové táborové skutečnosti. Vyžadovala se naprostá poslušnost a pasivita, vězeň byl v pozici dítěte, ponižován a trestán. Vězni cítili stud a vztek, ale ten nemohli obrátit proti „dominantnímu otci“, dozorcí SS, a tak ho obraceli proti sobě, nebo ostatním vězňům. Vězeň věděl, že jeho činy nemají žádný smysl. Pokud se úplně vzdal myšlení a jednání, stal se musulmanem a brzy zemřel. Musulmany byli nazýváni živí mrtví, lidé bez osobnosti, bez duše. Ostatní vězni se s musulmany přestali stýkat, protože je považovali za nebezpečné a domnívali se, že tito jedinci mohou i ostatní stáhnout k sebeustrukci.

K přežití bylo nutno přizpůsobit se prostředí. Internovaní se přestali vzpírat táborové skutečnosti. Emoční vazby k lidem mimo tábor, rodině a přátelům, se rozpadly. Jejich osobnost klesla do pozice podřízené pasivity, závislosti a rezignace. Struktura osobnosti se jim natolik změnila, že se začali identifikovat se svými dozorcí SS a přijali rasovou ideologii a německý nacionalismus za vlastní. Vězňové byli ochotni intrikovat a i zabíjet, aby si udrželi dobré postavení a moc. Jako kápoři byli bezohlednější než SS dozorcí.¹⁷⁶ Na druhou stranu si mnozí vězni udrželi svou integritu a slušnost po celou dobu a občas byli schopni prokázat velkou odvahu. Dokonce i v koncentračních táborech se někteří dokázali postavit na odpor. Bettelheim uvádí několik málo příkladů odporu v pracovních táborech, kdy vězni svou smrt podstoupili s tím, že způsobili ztráty i nepříteli.¹⁷⁷ Tito lidé neztratili schopnost rozlišovat dobro a zlo a netrpěli mravní krizí.¹⁷⁸

Na jeruzalémském soudem vznesenou otázku, proč nikdo neodporoval, proč všichni mlčeli. Podle Arendtové je tato otázka špatně položená. Vždy se našli někteří, kteří nemlčeli. „*Řečeno politicky, za podmínek teroru se většina lidí podrobí, avšak někteří lidé nikoli. Je to stejné jako ponaučení ze zemí, kde mělo být realizováno konečné řešení. Mohlo se to stát na většině míst, ale nestalo se to úplně všude. Z lidského hlediska je právě toto jediným požadavkem a těžko lze žádat něco více, aby tato planeta zůstala místem, kde mohou lidé žít.*“¹⁷⁹ Pro Arendtovou je zásadní, že lidé, kteří se zachovali jinak, nespolupracovali a odmítli se podílet na veřejném životě, se řídili vlastním úsudkem. Nespolupracující měli svědomí, které nepracovalo na základě automatismů, ale zvažovalo

---

¹⁷⁶ Tamtéž, str. 20–70.

¹⁷⁷ Bettelheim, B., *Lidé nejsou mravenci*, str. 155; Bettelheim popisuje případ, kdy zvláštní komando plynových komor zabilo 70 příslušníků SS, 17 poddůstojníků a jednoho důstojníka. Vedle toho bylo zničeno jedno krematorium a druhé poničeno. Celé komando 850 vězňů zemřelo.

¹⁷⁸ Arendtová, H., *Eichmann v Jeruzalémě*, str. 116–117.

¹⁷⁹ Tamtéž, str. 252.

každou novou situaci a zkušenost. Kritériem pro ně bylo, zda poté dokáží žít sami se sebou jako s vrahem. Odmítli zabíjet, rozhodli se nedělat nic a raději zemřít. Nemohli změnit svět k lepšímu, ale nechtěli žít se svou vinou. Pro toto rozhodnutí není nutná vysoká inteligence nebo sofistikovaná morálka.¹⁸⁰

Dle Arendtové je důležité žít sám se sebou ve vnitřním dialogu, tj. myslet ve smyslu Sókratově. Ti, co myslí a soudí samostatně, jsou ve všech společenských vrstvách. Není to výsada inteligence, nebo vyšší společnosti. Naopak, v nacistickém Německu došlo k totálnímu morálnímu kolapsu takzvané slušné společnosti. Ti, kteří si cení hodnot a určují morální normy, nejsou v krizových situacích spolehliví. Jejich slepá poslušnost jim zabraňuje porozumění nové situaci. Spolehlivější jsou pochybovači a skeptici, ti jsou zvyklí posuzovat situace sami, spoléhat se na svou spontaneitu a svobodně volit jednání. Nejlépe jsou na tom ti, co vědí, že ať se stane cokoli, musí být schopni žít se svým svědomím.¹⁸¹

---

¹⁸⁰ Arendtová, H., *Personal Responsibility under Dictatorship*, str. 43–45.

¹⁸¹ Tamtéž, str. 45.

Závěr

Ve své práci jsem zkoumala téma viny u Hannah Arendtové a Karla Jaspere. Nejprve jsem se zaměřila na Karla Jaspere, poté jsem se věnovala Hannah Arendtové a nakonec jsem rozebrala situaci Židů během holokaustu a otázku jejich podílu na něm.

Karl Jaspers se vinou zabývá z pohledu filosofie. Vina se podle něj dá očistit jen prosvětlováním, tj. filosofováním. Filosofie je svobodná komunikace, která má vést k niternému osvobození bytí, prosvětlení láskou a dovršení klidu.¹⁸² Máme se tázat jako děti, máme vystoupit z konvencí a předsudků. Filosofovat v Jaspersově pojetí znamená být na cestě, kde otázky jsou důležitější než odpovědi a každá odpověď se stává novou otázkou.¹⁸³

Základem veškeré viny je metafyzická vina, kterou nelze odčinit. Jedinec, který naplňuje svoji existenci esencí, si zároveň připouští vinu, kterou nese vzhledem k druhým. Jedinec se provinuje tím, že vlastní existencí omezuje druhé a odebírá jim možnost realizace jejich vlastní esence. Není schopen plně realizovat své lidství, tj. solidaritu s druhými. Solidaritu je zpravidla schopen projevit jen ke svým blízkým. Pokud je páčáno zlo na ostatních druhých, jedinec dává obvykle přednost zachování vlastního života před pomocí potřebným. Tím ztrácí schopnost naplnění vlastní substance a přebývá v pouhém pobývání. Překonáním imanence pobývání jedinec naplňuje svoji lidskou existenci. Toto naplnění zpravidla nastává v mezních situacích a je k němu potřeba odvaha.

Jaspers toto své poznání aplikuje na situaci Němců, kteří se provinili během války. Dochází k závěru, že všichni jsou vinni, avšak ne kolektivní vinou, i když něco jako morální kolektivní vinu lze spatřovat ve způsobu života a cítění společnosti. Situaci v dané společnosti se jedinec nemůže zcela vyhnout. Přesto se vina nemůže přenášet na kolektiv. Každý Němec jako jedinec musí přijmout vlastní odpovědnost za své činy. Někteří Němci musí být souzeni za své kriminální činy, všichni Němci musí uznat svoji vinu politickou a všichni Němci, kteří přežili, nesou vinu morální a metafyzickou. Morální vinu lze překonat prosvětlováním, pokáním a očištěním. Tento proces očisty je celoživotním úkolem jedince. Člověk si uvědomuje svoji konečnost a stává se sebou samým. Osvobozuje se a je schopen odpovědného politického jednání. Metafyzická vina je

---

¹⁸² Jaspers, K., *Úvod do filosofie*, str. 21.

¹⁸³ Tamtéž, str. 12.

základem všech vin a nelze ji odčinit. Pokud Němci přežili, nesou metafyzickou vinu, protože zklamali v solidaritě člověka s člověkem jako člověkem a nezasáhli, když druzí byli vražděni. Člověk si musí připustit metafyzickou vinu, aby mohl naplnit svoji substanci. Pokud si Němci, každý z nich, připustí vinu za vyvraždění milionů jedinců, pak mohou obnovit svůj německý národ.

Arendtová jako podstatu viny definuje nemyšlení. Člověk, jenž je schopen nezávisle soudit, volit a svobodně jednat, přijímá odpovědnost za své činy. Aby mohl situaci posoudit, musí být schopen myslet. Myšlení a svědomí vedou k odpovědnosti. Odpovědné jednání probouzí pocit viny za to, co bylo, či nebylo vykonáno. Filosofka shrnuje, že odpovědný jedinec je schopen připustit si svou vlastní vinu. Nemyšlící jedinec nepostřehne, že se cosi odehrálo. Nedomnívá se, že nese vinu, netíží ho svědomí, přestože páchá zlo. Nesvobodné jednání zakládá vinu. Bezmyšlenkovité páchání administrativního vraždění Arendtová označuje za banalitu zla. Arendtová vysvětluje, že nejde o banalitu samotného zla, ale o banalitu bezmyšlenkovitě jednajících lidí.

Dle Arendtové totalitární systém využil lidské tendence držet se morálních norem a standardů bez kritického vyhodnocování principů. Totalitární stát vytvořil lid, který nemyslí a není spontánní, který se stal masou poslušných nástrojů. Rasistickými zákony vytvořil ne-morální prostředí, kde vraždit a zrazovat své bližní bylo obvyklé a žádoucí. Tento systém byl založen na páchání administrativních zločinů. Byrokracie zbavila jedince odpovědnosti tím, že ji přenesla na vyšší složky. Holokaust ukázal, že každý člověk je schopen páchat zlo, pokud k tomu má „příhodné“ podmínky. Byrokratizace, zneužitý vědecký a technický rozvoj a odhodlání použít ho v nelidském systému jsou největším nebezpečím pro společnost. Páchání zla bylo umožněno tím, že se Němci stali ve slepém plnění rozkazů nemyšlícími „kolečky“ ve vraždícím stroji.

Židé spoléhali na své elity a doufali v „rozumnou“ dohodu s nacisty. Toto spoléhání se ukázalo jako liché. Jak popisuje Arendtová, Židé byli nejprve zbaveni politických a občanských práv. Tím se stali bezprizornými, nikdo se jich nemohl ujmout, protože v systému národních států se stali „bezdomovci“. Druhým krokem byla zničena jejich morální osoba a solidarita s židovskými bližními. V posledním kroku jim totalitární moc odebrala jejich individualitu. V tu dobu se už nemohli bránit a zůstala jediná čestná volba, zemřít.

Podle Arendtové židovské elity zklamaly. V komunikaci s Němci uplatňovaly v minulosti osvědčené postupy, založené na vyjednávání a uplácení. Tato neúspěšná taktika

zavedla tyto elity do služebního postavení vůči nacistickému režimu. Elity v nacistickém Německu nejprve neodhadly nebezpečí. V roli židovských rad, ve snaze zajistit přežití komunity, prováděly rasistickou kategorizaci Židů dle norimberských zákonů.

Postupné omezování politických a občanských práv vyvrcholilo úplným vyřazením Židů ze společnosti. Izolace od takzvané árijské rasy vedla k tomu, že německá společnost na Židy zapomněla. Židovské komunity byly odkázány na konání svých patriarchálních autorit. Židovské rady měly neomezenou moc nad majetky a životními podmínkami svých komunit a příliš často podléhaly pocitu vlastní důležitosti. V ghettech byly neomezeným vládci. Členové židovských rad vlivem korupce a protekcionářství ztratili solidaritu se svými bližními. Zpronevěřili se židovskému náboženství, jak je definováno v Talmudu. Stali se pány nad životy a smrtí. Za to všechno dle Arendtové nesou vinu, jakkoli se i v této situaci našli jedinci, kteří těmto svodům nepodlehli. Arendtová konstatuje, že elity komunit příliš spoléhaly na morální principy a zavedená pravidla. Pokud by myslely, tj. byly ve vnitřního dialogu sami se sebou, byly by schopny posoudit situaci a lépe se rozhodnout. Přijaly roli, kterou měly odmítnout, a tím přispěly ke zkáze vlastního národa.

Jeruzalémský soud se pozastavoval nad pasivitou židovských obětí. Lidé mimo totalitární státy pro zlomené oběti neměli pochopení. Tuto pasivitu nepovažuje Arendtová za vinu, jakkoli se spolupodílela na úspěchu nacistického Německa. Tato pasivita byla dána situací, kdy jedinou možnou svobodnou volbou byla smrt.

Arendtová v případech aktivně jednajících jedinců, kteří se postavili na odpor, spatřuje hrdinství. Svědomí těchto jedinců nepracovalo v automatismech, nýbrž umožnilo zachovat si schopnost řídit se vlastním úsudkem. Úsudek je nejdůležitější kritérium pro posouzení situace a jednání. Svědomí vede člověka k tomu, aby rozpoznal odpovědnost za své jednání tak, aby s ním dokázal žít. Arendtová zdůrazňuje, že pro společnost v krizové situaci jsou lidé, kteří nepodléhají rutině, ti nejdůležitější. Mohou ostatním ukázat cestu z pasti zla. Arendtová sází na skeptiky a pochybovače.

Příkladem těch, kteří složité téma židovské viny nahlíželi jinak, jsou Isaiah Trunk, Bruno Bettelheim a Zygmunt Bauman. Podle nich nelze Židům obecně připisovat vinu za zlo páchané v nacistickém Německu. Vinu nesou pouze ti, kteří byli odsouzeni v poválečných soudních procesech. Podle Arendtové však jako neexistuje kolektivní vina, neexistuje ani kolektivní nevina. Diskuse na téma viny zůstává aktuální a hlasy Arendtové a Jasperse v jsou nepřeslechnutelné.

Literatura

- Acta Tereziana*, sv. 1, *Denní rozkazy Rady starších a Sdělení židovské samosprávy*, Terezín 1941 - 1945, Sefer, Jihlava 2003
- Agamben, G., *Homo sacer*, Oikoymenh, Praha 2011
- Arendtová, H., *Původ totalitarismu I–III*, Oikoymenh, Praha 2013
- Arendtová, H., Scholem, G., *Korespondence*, Oikoymenh, Praha 2020
- Arendtová, H., *Eichmann v Jeruzalémě*, Oikoymenh, Praha 2019
- Arendtová, H., *The Eichmann Controversy*, in *The Jewish Writings*, Schocken Books, New York 2008
- Arendtová, H., *Myšlení o morálce*, REFLEXE - filosofický časopis 1998/19
- Arendtová, H., *The Last Interview and Other Conversations*, Melville House, New York, 2013
- Arendtová, H., *Personal Responsibility under Dictatorship in Responsibility and Judgement*, Schocken Books, New York 2003
- Arendtová, H., Blücher, H., *Briefe 1936–1968*, Piper, München 2020
- Arendtová, H., Jaspers, K., *Correspondence 1926–1969*, New York 1992
- Arendtová, H., *Organised Guilt and Universal Responsibility in Essays in Understanding, 1930–1954*, Schocken Books, New York 2005
- Baumann, Z., *Modernita a holocaust*, Slon, Praha 2003
- Bernstein, R. J., *Why Read Hannah Arendt Now*, Polity, Cambridge UK 2019
- Bettelheim, B., *Lidé nejsou mravenci*, Portál, Praha 2021
- Bojda, M., *Politické myšlení Karla Jasperse*, Akademie věd ČR, Praha 2020
- Filipi, P., *Kdo slyší můj nářek*, Mlýn, Praha 1997
- Hanyš, M., *Radikální a banální zlo*, Filosofický časopis 2018/4
- Hilberg, R., *The Destruction of the European Jews*, Eastford 2019
- Jaspers, K., *Otázka viny*, Mladí fronta, Praha 1969
- Jaspers, K., *Mezní situace*, Oikoymenh, Praha 2016
- Jaspers, K., *Šifry transcendence*, Vyšehrad, Praha 2000
- Jaspers, K., *Filosofická víra*, Oikoymenh, Praha 1994
- Jaspers, K., *Úvod do filosofie*, Oikoymenh, Praha 1996
- Lederman, S., *Hannah Arendt's Critique of the Judenräte in Context: Modern Jewish Leadership and Radical Democracy*, Holocaust and Genocide Studies 32, no. 2, University of Haifa 2018
- Nietzsche, F., *Genealogie morálky*, Aurora, Praha 2002
- Preisová, P., *Otázka viny v díle Karla Jasperse a Hannah Arendtové*, MU, Brno 2007
- Ruth, F., *Pojetí viny u Karla Jasperse*, UK, Praha 2017
- Sartre, J. P., *Existencialismus je humanismus*, Vyšehrad, Praha 2004
- Snyder, T., *Černá zem*, Prostor, Praha 2015
- Šmejkalová, M., *Pojetí viny podle Hannah Arendtové a Karla Jasperse*, UK, Praha 2021
- Trunk, I., *Judenrat*, University of Nebraska, Lincoln 1996